

II RIIGIKOGU

9. istungjärk. **Protokoll nr. 258 (6).**

1925. a.

II Riigikogu koosolek 15. oktoobril 1925. a.
kell 5 p. l.

Kokku on tulnud 86 Riigikogu liiget.

Valitsuse loosis: Riigivanem **J. Jaakson**, kohtuminister **R. Gabrel**, siseminister **K. Einbund**, sõjaminister **J. Soots**, teedeminister **K. Virma**, töö - hoolekandeminister **Chr. Kaarna**.

Päevakord:

1. Vabariigi Valitsuse teadaanne rahvasteliidu VI täiskogu tööde kohta.

2. Üldise raudteeseaduse §§ 23—26 muutmisseadus — üldkommissjoni ettepanek.

3. Kodakondsusesse astumise sooviavalduste pealt võetava maksu seadus — üldkommissjoni ettepanek.

4. Kommisjoni- ja vahetalituskontorite kautsjonimäärade seadus — üldkommissjoni ettepanek.

5. Õpetajate seminaaride seaduse muutmise seadus — II lugemisel.

6. Aktsiisi seaduse §§ 1110. ja 1111. muutmise seadus — II lugemisel.

7. Riigi- ja omavalitsuste teenijate pensioniseaduse muutmise seaduseelnõu — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

8. Seaduseelnõu kohtupristavitelt nõutava kautsjoni kõrgendamise kohta — üldkommissjoni ettepanek.

9. Vangimajade valitsemiskorra osalise muutmise seaduseelnõu — üldkommissjoni ettepanek.

10. Tööpalkade valoriseerimise seaduseelnõu — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

11. Seaduseelnõu väljarenditavate kalapüügikohtade kindlaks määramiseks — maakomisjoni ettepanek.

12. Seaduseelnõu veneaegsete riigihoiukasade hoiusummade väljamaksmise kohta — rahaasjanduse komisjoni ettepanek.

13. Seisuste kaotamise seaduse muutmise seaduseelnõu — üldkommissjoni ettepanek.

14. Sisemaaliste ametsaadetiste postimak-
sudest vabastamise seaduseelnõu — rahaasjan-
duse komisjoni ettepanek.

15. Riigi 1925. a. lisaelarve nr. 1 — raha-
asjanduse komisjoni ettepanek.

16. Kaubalaeva juhi kutse omandamise seadus — II lugemisel.

17. Kauba- ja abilaevade masinajuhtkonna ja -meeskonna sõidu seadus — II lugemisel.

Koosolekut juhatab abiesimees **T. Kalbus**, pärast abiesimees **A. Jürman**.

Sekretääri kohal abisekretäär **J. Piiskar**.

Koosolek algab kell 5.05 min.

1. Päevakorra Juhataja **T. Kalbus**:
täiendamine. Avan Riigikogu koosoleku.

A. Jõeäär (stp): Panen ette päevakorda täiendavalt üles võtta hommikuse koosoleku päevakorrast punktid 12, 13, 14, 15 ja 16 ja need paigutada käesoleva koosoleku päevakorra lõppu.

Juhataja **T. Kalbus**: Rkl. Jõeäär'i poolt on tehtud ettepanek täiendada päevakorda ennelõunase koosoleku päevakorra-punktide 12., 13., 14., 15. ja 16., see on: Kohtute asutamise seaduse § 406⁸ muutmise seadus— III lugemisel; rahukohtunikude kohtualluvuse muutmise seadus — II lugemisel; kohtupalati ja rahukogude kohtuistungite koosseisu muutmise seadus — II lugemisel; riigiasutuste koosseisude muutmise seadus—II lugemisel ja rahukogude kohtupristavite arvu suurendamise seadus — üldkommissjoni ettepanek.

(Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

2. Vabariigi **A. Anderkopp** (töer):
Valitsuse teada- Austatud Riigikogu liik-
anne rahvaste- med! Ajaloo filosoofias
liidu VI täis- on olemas õpetus, mis
kogu tööde kõneleb, et ajaloo käiku
kohta. võiks võrrelda kellapend-
liga, see on, ta tõuseb,

jõuab oma kõrguse tipule, et sealt teatava aja jooksul tagasi alla tulla. Ja kui võrrelda tänavuaastast rahvasteliidu täiskogu tööd ja ülesannet läinudaastasega, siis torkab just see õpetus, see näide kõigeparemini silma. Kui läinud aastal rahvasteliidu täiskogu oli täis ülevust, lootust ja suuri samme, siis oli koht, kuhu tänavu aastal välja jõuti, hoopis vastupidisel pinnal. Kui sisuliselt võrrelda neid kahte aastat, siis ei saakski see teisiti olla. Oli ju läinud

aastal — 1924. aastal — rahvasteliidu täiskogu ise see, kus suured põhimõtted üles seati. Kui senniajani terve ilm vaielnud oli selle üle, kes õieti oli pealetungija, kui rahvad sõja juurde pöördusid, ja kas vahekohus on see, kes rahvastevahelises elus tülküsimusi lahendab ja kaasa aitab suurte tülküsimuste ärahoidmiseks, mida sõjariistade abil lahendatakse, siis oli läinudaastane rahvasteliidu täiskogu see, kes i-le tipu peale pani ning selge vastuse nende küsimuste kohta andis. Vähe sellest, et läinud aastal suuri probleeme arutati, võtsid rahvasteliidu läinudaastasest tööst osa ka suured inimesed. Seal nägime ühelt poolt Prantsuse peaminister Herriot'd, kelle tähtsus sise- kui ka välispoliitiliselt kaugeltki väikene ei ole, ja teiselt poolt selleaegset Inglise valitsuse juhti Macdonald'i, kelle nimi tervele ilmale tuttav. Üheks suuremaks vaheks aga läinudaastase ja tänavuaastase täiskogu vahel oli see, et läinud aastal täiskogu suurte probleemide lahendamise sündis otsekohe rahvasteliidus endas, nagu Genfi protokolli loomine, tema põhimõtete selgitamine, üksikud vaidlused ta tehnilise täiendamise üle jne. Kõik need küsimused kerkisid üles otsekohe rahvasteliidus ja iga riigi esitaja silmade all. Tänavune aasta oli sootu vastupidine. Euroopas ja kogu maailmas liiguvad praegu, samuti kui läinudki aastal, suured probleemid, kuid need probleemid ei puuduta otsekohe rahvasteliitu. Meie teame, et praegu Locarnos koos istub väga laia tähtsusega konverents, mis ei piirdu ainult kitsaste ülesannetega paari aasta jaoks, vaid mille tööd põhipanevaks ja rajavaks saavad olema mitmekümne järgneva aasta jooksul. Need tööd ei ole rahvasteliidus ja sellepärast on loomulik, et tänavune aasta võrreldes läinud aastaga oli sisuliselt palju tühjem nendele suurtele lootustele ja põhimõtetele, mille juures läinud aastal peatati.

Nagu ma juba tähendasin, oli läinud aasta täiskogu see, mis suured vaidlused ja lahendused ette võttis rahvasteliidus endas. Tänavu aastal sündis see aga väljaspool rahvasteliitu. Peab sellepärast ka lootma, et need lahendused, mis praegu ilmaprobleemide juures näha on, terves ulatuses vist ka väljaspool rahvasteliitu sünnivad. Siin on mõjuandvaks teguriks ühe ilmariigi seisukoht, mis senniajani mitmes küsimuses mitte täpselt järjekindel ei olnud. See on Briti. Peab ütlema, et Inglismaa on oma seisukohta viimase nelja aasta jooksul õige palju muutnud. See, mida ta tänavu aastal heaks oli kiitnud, tuli kodus väga tõsiselt kaalumisele. Järgmine aasta tõi praktilisi raskusi ette, mis Inglismaad sundis, arvesse võttes oma sisemist poliitilist olukorda ja arusaamatusi vahekorras võõraste rahvaste ja riikidega,

uusi seisukohti üles seadma, kuna eelmised praktiliselt läbiviidavad ei olnud. Tarvitseks ainult meelde tuletada neid arenemisi lühidalt. Veel 1921. ja 1922. aastal oli Inglismaa seisukoht see, et ei saa ilmas rahukindlustust muidu ette võtta, kui peab loodama üldine üle kõigi riikide seisev leping, mis igale riigile, kes selle kaitselepingu alla kuulub, kaitse võimaldab. 1923. aastal oli olukord täiesti muutunud. Kui eelmisel kahel aastal prantslased arvamiselt olid, et tuleb üksikute riikide vahel, kelle huvid enam-vähem seotud, luua erilepingud, siis seisis Inglismaa selle vastu. 1923. aastal oli Prantsusmaa see, kes erilepingute vastu, kuna Inglismaa nende poolt kõneles. Prantsusmaa, kes nüüd erilepingute vastu, oli hakanud nendest eitavalt kõnelema ja tõsiselt kõnelema, ning Inglismaa oli see, kes lepinguid juba kaitsema oli hakanud. 1923. aastal kokkulepete põhimõtete kohaselt loodud vastastikune kinnitusleping aga ei ole enam see lõpuseis, millega tänavu aastal tööle tullakse. Meie nägime, et läinud aastal tööerakonna valitsus Macdonald'iga eesotsas üldise kindlustuse lepingu kõrvale heidab, sellepärast, et Inglismaa poliitiline arusaamine seda omaks ei võta, mis läinud aastal tehtud. Tänavu aastal kokku tulles võis Inglise valitsus kinnitada, et see protokoll, mis läinud aastal tehtud ja mille peale kokku lepitud, suurte praktiliste raskuste ette kinni jääb, et Inglise valitsusel lootust ei ole teda vastu võtta lähemal ajal või veidi kaugemas tulevikus selles mõttes, et üldine sunduslik vahekohus võiks maksuma hakata ja Euroopa desarmeerimise konverentsile lähemale jõuda, mis õieti eelduseks oli sellele, et Genfi protokoll võiks maksuma hakata. Tänavu aastal seatakse jälle teised isesugused seisukohad üles, mis sootu isesuguste järeldusteni viivad.

Nõnda näeme, et just viimasel aastal nende suurte probleemide lahendamise ei ole otsekohe rahvasteliidus, vaid väljaspool seda. Meile Eestile ja kahtlemata tervele arenemisele rahuküsimuse alal ei ole sellepärast ükskõik, missugused on need mõtted, mida Inglismaa on pannud oma seisukohtade aluseks, ja mida ta ka rahvasteliidus tänavu aasta on kuulda-vale toonud. Neid mõtteid katsus kokku võtta Briti välisminister Chamberlain, kes isiklikult tänavu aastal täiskogu istungjärgust osa võttis. Missugune oli tema loogiline arenemiskäik? Chamberlain seletab kõigepealt, et lahku lähivad kaks arusaamist rahvaste arenemise, ajaloo arenemise ja üldiste kokkuvõtete alal. See on Prantsuse või ladina arusaamine ja anglosaksi arusaamine. Kui ladina vaim kogu aja on töötanud ühes sihis, nimelt katsuda leida üldisi põhimõtteid, üldisi sihte, nende abil kokku

seada üldine kava ja siis sealt alla tulla üksikute partikulaarküsimuste juurde — on anglo-sakside ajalooline arenemine käinud teist teed. Nimelt ei sea anglo-saksid iialgi üles üldisi põhimõtteid, vaid alustavad üksikküsimustest, katsuvad neid lahendada ja nende kaudu jõuda üldiste põhimõtete juurde. Chamberlain tuletas meelde, kuidas Inglise riik arenenud on. Tema julges tähendada, et ei ole veel aastasadasid tagasi, kui keegi ei julenud arvata, et Briti riik sarnasena oleks arenenud või niisuguseks ilmariigiks välja kujuneks, nagu ta seda praegu on. See, et Briti ilmariik oma mõjuva käe on iga kontinendi peale välja sirutanud, on arenenud ilma ajaloolise loogikata. Kui Inglismaa on katsunud maksma panna ühel või teisel teel üldisi põhimõtteid, et nende juurest minna partikulaarküsimuste juurde, siis ei ole see tee Inglismaale kunagi õnnelik olnud. Sellepärast ei võta praegune Inglismaa teistsugust teed vastu. Chamberlain tuletas meelde, et mitte hilja aega tagasi enne seda, kui ta kõneles, olid kokku astunud Inglise asumaade valitsuste esitajad. Seal oli küsimus üles tõstatatud, et kas ei ole tarvis Briti ilmariigi konstitutsiooni, mis teatavasti veel paberil ei seisa, paberile panna, et selle läbi kindlamat korda luua. Seal oli aga tulnud ühemeelselt eitavale seisukohale, et see võimalik ei ole, ja et Briti riik ei tohi ise end siduda, vaid elu on see, kes teda veepinnale tõusta laseb, parandusi toob, kui neid tarvis. Chamberlain lisab sinna uhkuse tundega juurde, et see on õieti saladus, mille abil Briti riik nii on arenenud. Sellepärast on ka loomulik, et Inglise valitsus ei saa omaks võtta lepingu üldisi põhimõtteid, ei saa ka kaitsta üldist kaitselepingut ja sellepärast vastu võtta Genfi protokoll, mis üksikuid kohustusi riikide peale panna tahab.

Mida soovib siis Inglismaa selleks, mis-sugust teed tahab ta käia selleks, et rahvasteliidule lähemale tulla ja teravaid vahekordi, mis riikide vahel valitsemas, nivelleerida ja leplikumat moodust ning kindlustusi selleks luua, et riik, kes tahab rahu rikkuma hakata, seda teha ei saa. Briti valitsuse seisukoht on järgmine: mitte üldised lepingud, vaid üksikud lepingud riikide vahel on need, mis teha tulevad. Kui need lepingud üksikute riikide vahel käes on, siis sünnib loomulikult nende lahendamise, elusunnil tekib ise nende kahe-kolme riigi lepingule rohkem riike juurde, ja nõnda tuleb aeg, kus niisugused lepingud terve ilma, terve riikide kogu enese poole tõmbavad. Huvitav on niisuguste lepingute sõlmimiste juures üks asjaolu, mille juures Briti valitsus oma esitajate kaudu lähemalt peatas, ja mis eriti meie Eestile väga tähtis on, sest niisugust näpunäidet, mis sealtpoolt tuleb, ei saa tõsiselt

kaalumise alla võtmata jätta. Chamberlain seletas, et lepingud üksikute riikide rahu kindlustamiseks ei tule teha nõnda, et seda teeksid riigid, kes omavahel sõbrad on. Need on niisugused kokkulepped, mis ajalugu senni tunnud, sest teatavasti sündisid senni lepingud rahvaste, riikide vahel ainult niisugusel korral, kui need riigid omavahel ühel arvamisel olid. See sündis muidugi selleks, et üldiselt ära hoida kallaletungimisi teiselt poolt, kes sõbrad ei olnud. Briti valitsus on võtnud sootu teise aluse, nimelt, lepingud ei tule teha ainult sõprade vahel, vaid neid tuleb tingimata sõlmida just nende riikide vahel, kes üksteisega on vaenulikud, kellel majanduslikkudest ja poliitilistest küsimustest arusaamised niisugused on, mis igapäev oletada lasevad, et seal tüli või torm lahti võib puhkeda. See on uus alus lepingute sõlmimisel riikide vahel, mida senni ilmade ajalugu, riikide ajalugu tundnud ei ole, ja mis terve rahuprobleemi hoopis uuele tasapinnale seab. See, et Inglismaa Saksamaaga lepingut sõlmib, on ainult pool näidet sellest, kuid see, et Prantsusmaa sedasama teeb, on selgunud tõestuseks, mida õieti see põhimõte sisaldab, mis Briti valitsus üles on seadnud. Kui tänava aastal täiskogu kokku astus, mille avajaks oli Prantsuse peaminister Painlevé, siis tähendati naljatades, et kuna täiskogu avaja, Prantsuse peaminister Painlevé, harilikus hallis ülikonnas seda talitust toimetama tuli, et terve täiskogu töö kahtlemata halli ilmega saab olema. Sellel oli tõepoolest oma alus, mida salata ei saa. Painlevé kõne, millega ta täiskogu avas, oli programm-kõneks ja sihinäitajaks neile ülesannetele, mida tänava aasta täita ei tulnud. See kõne oli seda tähtsam, et ta ei olnud üksi Prantsusmaa arvamise avaldus, vaid kui arvesse võtta seda, et ta kõne sisu enne ta ettekannet esitati Briti välisminister Chamberlain'ile, siis saab arusaadavaks, et see kõne iseenesest ühe terve Lääne-Euroopa riikide-kompleksi, „liiduriikide“ arvamist esaldas. Nagu harilikult annab Painlevé lühikese ülevaate selle töö üle, mis läinudaastase, 1924. a., ja tänava aasta täiskogu vahel on tehtud. See on töö, mida on korda saatnud rahvasteliidu nõukogu, rahvasteliidu sekretariaat, töö, mida on teinud rahvusvaheline kohus, ja töö, mida on teinud rahvasteliidu eriasutused. Painlevé tuletab meelde, ja sedasama teeb ka Inglise esitaja lord Cecil, neid kolme kadunud rahvasteliidu tegelast, kes veel möödunud aastal täiskogu tööst osa võtsid, aga tänava aastal juba maamulda on varisenud. Üks nendest oli Rootsi esitaja Branting, teine üks rahvasteliidu esimestest põhikirja valmistajatest, endine Portugaali peaminister Chagas, ja kolmas meie liitlase Läti välisminister Meierovits. Veel koosoleku töö

ajal jõuab kurb sõnum sinna, et ka endine Prantsuse esitaja rahvasteliidus, Viviani, endine peaminister maamulda on varisenud. Mõni päev hiljem tuleb lisaks veel üks kurb sõnum, nimelt et Prantsuse kauaaegne välisminister Léon Bourgeois, veel hiljutine senati esimees, kes Haagi konverentsidel tuntavat tööd rahu kasuks on teinud ja kellele sellekohane Nobeli auhind määrati, väga vanades aastates samuti maamulda on kadunud. Mis aga Painlevé kõnes eriti silma hakkab, on seisukoht, mis Prantsuse valitsusel selle suure akti kohta, millega läinud aasta rahvasteliit oma töö lõpetas, Genfi protokoll. Painlevé tähendab juba ette ära, et ei tarvitse mitte kurvastama hakata, et ei ole tarvilik arv ratifikatsioone kätte saadud selle kokkuleppe maksmapanemiseks. Asjad ei lähe ilmas ühe päevaga, et on asju, millele tuleb suuri raskusi ette ilmavaadete lahkuminekute pärast. Painlevé paneb omalt poolt ette selgitada neid lahkuminekuid, mis valitsevad Prantsus- ja Inglismaa vahel, kuid sealjuures ei saa Painlevé tunnistamata jätta, et need põhimõtted, mis on üles seatud Genfi protokollis, maksvaks on jäänud, nimelt et julgeolek tuleb rahvastele kindlustada, aga seda peab kindlustama rahvasteliidu kaudu, et kui need kaks küsimust lahendatud on, siis võib ja peab sõjariistade piiramise, desarmeerimise juurde tagasi minema. Need kolm põhimõtet on võetud üles aasta tagasi ja püsivad praegu edasi, kuigi nad praegu maksma hakata ei saa. Kui meeles pidada seda, et see kõne ei olnud Painlevé kõne, vaid et selle kõne taga seisis Briti ilmariik, siis ei ole see tõendus kaugeltki väikese ulatusega, ja nagu mul hiljem võimalus saab olema näidata, on ka Inglismaa sellest tõendusest tõendavad järeldused praktilises elus juba tänavu aasta teinud.

Mis aga avaja, peaminister Painlevé kõnest kõige teravamalt silma hakkab, on nende vahekordade selgitamine, mis rahvasteliidul on nende riikide vastu, kes temast osa ei võta, nende riikide vastu, kes rahvasteliidust eemal seisavad. Kõigepealt Saksamaa. Painlevé ei salga ega taha seda teha, et praegu rahvasteliidu korraldus, ulatus ja nende tagasein eriti raske on sellepärast, et seal nii mõnigi suur riik puudub ja eestkätt Saksamaa. Tema sõnade taga seisab aga kindel lootus, et Saksamaa tingimata rahvasteliitu tuleb. Nende sõnade järele avaldab Painlevé lootust, et kui Saksamaa rahvasteliitu astub, et siis Ameerika juurdeastumine enam mägede taga ei ole. Kuigi Ameerika praegu vaenulik on rahvasteliidu vastu, on ta juba siiski ühe suure asutuse vastu jaatava seisukoha võtnud, see on nimelt alaline rahvusvaheline kohus. Kokkuvõttes peab aga avaja oma programmi-kõnes tähendama, et välja-

vaated, kuigi nad enam-vähem selged, mitte sedavõrd roosilised ei ole, et võiks öelda, et kõik küsimused on lahendatud. Ta lõpetab oma kõne sellega, et ei tohi lootust kaotada, vaid et tuleb edasi sammuda aeglases pikaldases töös, sel teadmisel, et põhimõtted on üles seatud, mis vastuvõetavad on, kuna lootus ning hea tahtmine edaspidiseks kaasa peavad aitama.

Teatava huvitava joone selle kõne hindamise kohta, kui seda tahetakse teha, pakkus Prantsuse ajakirjandus. Kui esimesel silmapilgul Prantsuse ajakirjandus kaunis suure rahuldustunde ja heameelega vastu võttis need mõtted, mis kõnes esile olid toodud, siis muutus olukord varsti. Juba mõne päeva pärast oli Prantsuse ajakirjandus see, kes etteheiteid hakkas tegema, need põhimõtted, mis Painlevé poolt üles seatud on, kaugeltki Prantsusmaale rahuldavad ei ole. Isegi need üksikud Prantsuse ajakirjanikud, kes kuulajate-rõdul istusid, said pärast õige tugevasti, ma ütleksin, vatti, sellepärast, et nad julgesid kaunis kehvalt plaksutada pärast Painlevé kõne lõppu. Need etteheited ei tulnud üksi Prantsuse ajakirjanduse poolt, vaid poliitilised kuukirjad, mis rahvusvaheliste probleemidega tegemist teevad, võtsid selle küsimuse ülesse mitte üksi üheltpoolt, vaid mitmest äärest.

Kui katsuda enne üksikasjalise ülevaate andmist üksikute probleemide kohta, mis rahvasteliit oma päevakord oli võtnud, üles seada küsimust, mis tähe all liikus õieti tänava-aastane rahvasteliidu töö, ja mis olid üldiselt kokku võttes linnulennust hinnates need tagajärjed, mis kätte saadi, siis peab ütleva, et rahvasteliidu tänuvaastane töö seisis rahvasteliidu laiendamise ülesandes. Paistis, et kõik need suurriigid, kes praegu rahvasteliidust esitatud, olid kindlal äratundmisel, et senni, kunni vähemalt üks suurriik, see on Saksamaa, rahvasteliidust osa ei võta ja kui Ameerika kaasa ei ole tulnud, üksikute ilmaprobleemide lahendamine võimatu on. Sama võimatu kui ilmaprobleemide lahendamine ilma Ameerikata, on Euroopa probleemide lahendamine võimatu Saksamaata. Saksamaa osavõtmine on praegu conditio sine qua non, milleta suuri küsimusi otsustada ei taheta ja ei võida. Et Saksamaale osavõtmist võimalikuks teha pööras liitriikide esitus juba läinud aastal diplomaatilisel teel Saksamaa poole. Alles hiljem, nimelt 12. detsembril anti Saksamaa poolt rahvasteliidu nõukogule vastus. Saksamaa päris järgi üksikuid seletusi selle kohta, missuguseid kohustusi tahab rahvasteliit Saksamaale peale panna nende artiklitega, mis rahvasteliidu põhikirjas ette nähtud. Selle peale andis rahvasteliidu nõukogu 15. märtsil tänavu aastal Saksamaale vastuse, kus ta lühidalt aga

kindlalt tähendas, et need põhimõtted, mis rahvasteliidu põhikirjas üles on seatud, kõikide teiste suurriikide kohta ühtlased on, ja maksivad peavad olema ka Saksa riigi kohta. Rahvasteliidu nõukogu ei salanud aga oma vastuses, et Saksamaa on suurriik, et ta poliitiline ulatus on laialdane, et ta rahvaarv on kõrge ja sellepärast temale ka vääriline koht rahvasteliidus peab antama, mida üks suurrahvas ja suurriik täielikult nõutada võib. Teiste sõnadega, otsekohene näide ja tõendus sellest, et kui Saksamaa rahvasteliitu astub, siis tema ka nõukogus alalise koha saab, nagu seda teistele suurriikidele antud on. Paistis isegi, et mitte üksi Inglismaa, vaid ka riik, kes selles asjas alati enam-vähem eitaval seisukohal oli, nimelt Prantsusmaa, kindlal arvamisel on, et kui Saksamaa rahvasteliitu astub, siis seda ka Ameerika on sunnitud tegema. Saksamaa juurdetõmbamisega on loodud alused ja eeldused selleks, et terve ilm, välja arvatud üks riik, ja see on Venemaa, rahvasteliidus esitatud oleks. Sellega oleks loodud võimalus terve ilma nimel kõneleda, ning kui tehakse kokkuleppeid, siis sünnib see terve ilma nimel. See tuli avalikuks tänavusel istungjärgul.

Kahtlemata katsub Venemaa kõik teha, et need kavatsused täideviimist ei leiaks. Praegu on Venemaa teatavas mõttes seotud Saksamaaga ja Saksamaa jällegi teatavas mõttes Venemaaga. Niipea aga, kui Saksamaa rahvasteliitu astub, köidab ta ennast teiste Lääne-Euroopa riikidega ja ta ei saa teist teed käia kui Lääne-Euroopa riigid, see tähendab Venemaast eemale hoida. Mis see aga Venemaale tähendab on ju selge: teda isoleeritakse ja jäetakse teatavas mõttes üksi. Sellepärast on ka täitsa loomulik, et Venemaa praegu kõik teha püüab, et Saksamaad rahvasteliidust eemale hoida, see tähendab eemale hoida kokkuleppes Lääne-Euroopa riikidega, eestkätt Inglismaaga ja Prantsusmaaga. Tundub aga siiski, et Saksamaa ei saa niipalju rehkendada Venemaa tahtmisega, kui oma reaaluviidega. Niisugune on õieti see hindamine, mida ta Lääne poole ette võtma peab. Just Inglismaa on see olnud, kes viimase kolme aasta jooksul on katsunud Saksamaad toetada, niipalju kui seda Inglise omad huvid lubanud on. Teiselt poolt on Inglise huvid just need olnud, mis seda toetust on nõudnud. Paratamata peab siis Saksamaa sellega rehkendama, mis Inglismaa tahab. Kui Inglismaa püüab sinna poole, et laiendada rahvasteliitu, et Saksamaad endaga rahvasteliitu tõmmata, siis ei saa Saksamaa Inglismaa abi eitada ja peab ühes sellega rehkendama nende meeoludega, mis Inglise poliitika üles on seadnud. Eriti raske on Saksamaal käega lüüa nende püüete peale, mis praegu Lääne-Euroopas

avalikuks on tulnud, oma majanduslikkude huvide tõttu. Meie teame, et Saksamaa oma majanduse ülesehitamiseks ja reparatsioonide maksmiseks teatava kokkuleppe vastu võttis, mida liitriigid ühes Ameerikaga Daves'i kava näol Saksamaale ette panid. Selle Daves'i kava alusel maksab Saksamaa teatavad summad maksudeks, kuid ühes sellega anti Saksamaale õigus nõuda, ja selle kohustuse võttis oma peale Ameerika, et Ameerika rahaturg Saksamaale laenu annab, millega Saksamaa oma majandust võiks üles ehitada. Tegelikult on see ka nii sündinud. Meie ei tohi aga ära unustada, et see laenu suurus, mis Saksamaa Ameerikast sai, täpp-täpselt selle sama välja teeb, mida ta Daves'i kava põhjal reparatsioonideks pidi maksma. Teiste sõnadega, Saksamaa ei ole nende kokkulepete alusel oma tagavaradesse mitte midagi reaalselt juurde saanud panna, vaid selle, mis ta üle ookeani on saanud, on ta pidanud oma naabritele otsekohe välja andma. Sellepärast ei ole Saksamaa majandus kaugeltki tugevale jalale seatud. Kui need ressursid oleksid pikemaks ajaks temale kasutada jäänud, ei oleks Saksamaa tänavu sügisel nii tugevaid depressioone üle elada pruukinud, see on üheks näiteks, miks Saksamaa eestkätt majanduslikkude küsimuste pärast ei saa ükskõikne olla nende küsimuste kohta, mis Lääne-Euroopas tema kohta kuuldavale tulevad. Kõik see sünnib aga kahtlemata teda rehkendama poliitiliste sihtidega, mis eriti anglo-sakside maal kuuldavale tuli. Ka Venemaa kahtlemata ei saa neid küsimusi kaalumata jätta ja ka tema saab äratundmisele tulema, et ka tema peaks rahvasteliidu töödest osa võtma. Ja sellepärast ei ole imeks panna, et praeguste Vene valitsevate ringkondade keskel väga tõsiselt kaalutud on küsimust, kas Venemaa põhimõttelikult siiski seisukohale ei peaks asuma, et ka tema rahvasteliidu töödest peaks osa võtma. Kas see lähemal ajal üldse võimalik oleks, seda on raske öelda, aga põhimõttelikult on küsimus sarnases staadiumis, et seda mitte eitada ei saada.

Palju raskem on kahtlemata olukord Ameerikaga. Kuna Saksamaa küsimusel väga suured poliitilised raskused ees, on Ameerikas sootu teised tuuled puhumas. Nagu lugupeetud Riigikogu liikmed viimastest Locarno konverentsi teadetest teavad, ollakse Saksamaaga kokkuleppele jõudmas. Kuna see sünnib, selle peale ei saa keegi prohvet olla, ei Stresemann ega Luther, aga vähemalt paistab, et konverentsil midagi käes on, ja see on see, et Saksamaa on andnud oma nõusoleku rahvasteliitu astumiseks. Ameerikaga on aga olukord raskem. Kuigi kuuleme, et Ameerika oma presidendi Coolidge suu läbi on tunnistanud täielikult rahvasteliidu põhi-

mõtet, siis teame samuti Coolidge kõnest, et ta täiesti eitaval seisukohal on praegu rahvasteliidust osavõtmise kohta. Millega õieti seletada seda eitavat seisukohta? Selle üle on väga palju räägitud ja nende põhjuste otsimine viiks väga kaugele. Aga üht tähtsat fakti, mis ühenduses rahvaste ühendamisega, ei saa nimetamata jätta. Nimelt, et Ameerika rahvast üks osa sakslased on, ja et nende arv kaugelki väike ei ole ja üldisest arvust 10% välja teeb. Pealegi on see rahvas küllalt tugev. Aga ärgem unustagem, et Saksamaa mõju Ameerikas palju suurem on, kui see arv tõendab. Kuna Saksamaa praegu on sisuliselt täiesti rahvasteliitu astumise vastu olnud, siis pidid seda teravamalt tundma seda need, kes Saksamaast eemal on, see on Ameerikas elutsevad sakslased. Mõju, mis neil Ameerikas on, oli tähtsaks teguriks ja tugevaks kaasaitajaks selleks, et Ameerika rahvasteliidu vastu eitavale seisukohale on asunud. Astub aga nüüd Saksamaa rahvasteliitu, on just Ameerika sakslaste seisukoha muutmine paratamatu, ja see ei jäta kahtlemata mõju avaldamata terve Ühisriikide poliitika peale. Veel rohkem; Saksamaal ei ole praegu head sõpra. Üks temal on ja see on Ameerika. Astub Saksamaa aga rahvasteliitu, tuleb temal töötada üksi. Üksi töötada on aga raske. Hea on inimesel, kui temal sõber, seda rohkem aga veel riigil. Ja sellepärast on küll põhjust arvata, et Saksamaa enda poolt kaasa aitab meeoleolu loomiseks ja aluspinna valmistamiseks, et Ameerika Ühisriigid võiksid rahvasteliitu tulla. Ja seda tahavad sakslased ka kindlasti teha. Võib öelda, et kuigi Ameerika Ühisriigid ametlikult rahvasteliidust osa ei võta, nende osavõtt rahvasteliidu töödest siiski palju suurem on olnud, kui ühelgi teisel riigil ilmas. Genfis rahvasteliidu täiskogus ei leia teie ühegi rahvuse hulgast niipalju inimesi kohal olevat, kui just Ameerikast. Ja mitte üksi ajakirjanikke, vaid ka kuulsaid ja tuntuid poliitikategelasi ning teadusmehi, kes rahvasteliidu töid käivad jälgimas, et kõigega kursis olla, et siis kui nad tarvilikuks peavad, kui õige aeg selleks kätte on jõudnud, nendest töödest tegelikult osa võtta. Pidage mees, et möödunud aastal, kui rahvasteliidus suur juriidiline probleem lahendamisel oli — missugune riik on kallaletungija? — küsimus, mis terve Genfi protokollil aluseks sai, et selle probleemi lahendajaks oli üks tuntum Ameerika professor. Lisaks üks väike tegelik näide: Ameerika poliitikategelaste-osavõtjate arv rahvasteliidust on kogu aja olnud sedavõrd suur, et näiteks inimestel kuskile minna ei olnud, vaatamata selle peale, et koht, kus kõrge kogu tööd teeb, võõraste-

majade poolest vaene ei ole. Isegi vannitoad pidid elamisruumidena appi tulema.

Kui nendelt seisukohtadelt välja minna ja arvesse võtta arusaamisi ja hindamisi teiste riikide poolt, kes seisavad just nende hulgas, kes praegu Saksamaaga kokkulepet katsuvad teha, siis saaks kogu seda püüet, millest ma alguses juba rääkisin, järgmiselt kokku võtta. On peaaegu kindel, et Saksamaa tuleval aastal hiljemalt astub rahvasteliitu ja selle järele Ameerika rahvasteliitu astumine mitte mägede taga ei ole. Siis on aeg käes, kus võimalik tõsiste probleemide lahendamisele minna, sest siis on terve Euroopa peale Venemaa koos, kes tõsiselt kõnelelda võib. Siin on huvitav tähele panna, et see ka Prantsusmaa seisukoht on, et ka Prantsusmaa Venemaata praegu rehkendada ei saa. Teiselt poolt on kaasa tõmmatud ainuke suurriik, mis väljaspoolt Euroopat on jäänud, see on Ameerika, kelle juurdetulemisega terve ilma arvamine rahvasteliidus koos oleks.

Nende üldiste põhimõtete kohaselt on arenenud ja pidigi arenema töö, mida üksikud komisjonid ette valmistasid ja lõpulikult täiskogu vastu võttis. Ma tarvitan siinjuures juhust, et veel kord ära tähendada seda tööjaotust, mida mööda rahvasteliit käis ja mille kohaselt ka meie delegatsioon sunnitud oli oma tööd jaotama.

Oma täiskogu tööd korraldab rahvasteliit nii, et ta pärast aruannete arakuulamist jaguneb 6 komisjoni, kusjuures komisjoni liikmed määratakse iga riigi delegatsiooni poolt selle riigi delegatsiooni äranägemise järele. Komisjonid astuvad enda vahel ühendusse ja töötavad koos alaliste rahvasteliidu komisjonidega, kui seda tarvis peaks olema, ja esinevad siis lõpuettepanekuga täiskogule endale. Niisuguseid komisjone on algusest peale olnud kuus ja need on nimelt järgmised: I komisjon koondab endasse kõik juriidilised küsimused; II komisjon koondab endasse üldised rahalised küsimused, majanduslikud ja tehnilised küsimused, kas transiidi või kommunikatsiooni, kaubanduse, maksustamise või nendega ühenduses seisvate küsimuste näol; III komisjon on puht spetsiaal ülesannetega komisjon, sinna kuuluvad nimelt kõik küsimused, mis puutuvad sõjariistadega kauplemisse, nende läbiveosse, väljaveosse ühest riigist teise, desarmeerimistesse j.n.e.; IV komisjon on rahvasteliidu enda sisemine komisjon, rahvasteliidu majanduslik komisjon, kes määrab ära lähemalt alused rahvasteliidu rahalises töös, rahvasteliidu eelarve ja samuti teised summad, mis ta kasutada tulevad või edaspidi tulla võiksid; V komisjon on humanitäär komisjon, kelle üles-

andeks on kõigi nende küsimuste valdamine ja kaalumine, mis harilikult nende sõnade all mõistetakse, see on vaimline koostöö, oopiumi kauplemise piiramine, naistekaitse, prostitutsioon, pornograafia jne.; VI komisjon on üks tähtsamatest teiste kõrval, sellepärast, et kõik küsimused, mis eelmise viie komisjoni alla ei käi, sellesse komisjoni kaalumisele antakse, see nimetatakse poliitiliseks komisjoniks. Harilikult on ka seal komisjonides esitatud alati delegatsioonide juhid juba eestkätt sellepärast, et sennise kombe järgi uute riikide vastuvõtmine selles komisjonist läbi käib.

Harilikult istuvad need komisjonid nõnda, et nad jagunevad kahte seeriasse: kolm neist istub ühel päeval ja kolm — teisel päeval, mille järgi ka paratamata tuleb seada osavõtmine nendest komisjonidest, kuna kahes grupis olemine võimalik ei ole, sellepärast et siis töötamine eitavaks muutuks, kuna komisjoni istumise aeg ühe aja peale satuks. Selle põhimõtte kohaselt on tänavuaastane Eesti delegatsioon oma töö ära jaotanud nõnda, et delegatsiooni juht härra Rei oli oma peale võtnud V ja VI komisjoni, kindral Laidoner oli enda peale võtnud II ja III komisjoni, ja minu peale langes I ja IV komisjon.

Üks tähtsamatest ülesannetest, mis rahvasteliidu loomise eesmärgiks on olnud, on desarmeerimise küsimus. Desarmeerimise põhimõtte on ära öeldud kõigepealt nende rahupüüete alustes, mida rahvasteliidu põhikiril oma esimeses sissejuhatuses üles on seadnud. See on olnud senni ajani kogu tööde siht ja see siht on niisugune, mida mööda rahvasteliidu töö ka senni kahtlemata edasi kestma saab. See on õieti see rahvaste ootus, see üks sõna, mille järgi on oodanud rahvad, see üks sõna, nagu seda nimetas Prantsuse esitaja Boncourt, mis ei ole üksi nende viletsate lapsukeste silmas, kes tagasi tulevad purunenud kodu juurde, kus ahervarred järgi on jäänud, mitte ainult selleks sõnaks, mida oodatakse, mis silmade ees on rahvastel olnud aastasajad ja eriti viimastel aastatel, kus kaotused ja purustused suuremad on olnud, kui neid ilm kunagi on näinud, sõna, mida sõdur, kes kuulust haavatuna lahinguväljal lamades oma viimaseid ohkeid kuuldavale toob, oma silma ees nagu väriseva pildina näeb — desarmeerimine. See küsimus oli tõsisemaks aineks, mis tervet tööd ka tänavu valdas ja mille sihi all üldiselt töö liikus. Kogu selle probleemi kohta valitseb ilmapoliitikas praegu kaks arvamist, mille järele elpool puudutatud üldiste põhimõtete alusel üldist kokkuvõtet tänavuse aasta tööde juures tõmmata võib. Missugused on need arvamised?

Ühelt poolt Inglismaa arvamine, kes seisukohal on, et on võimalik küll desarmeerimist otsekohe läbi viia, kuid ühtlasi on ta üldise kaitselepingu vastu, kuna Prantsusmaa teisel alusel seisab, nimelt, et tarvis on kõigepealt üldise kaitselepingu ja siis alles võib desarmeerimise juurde minna.

Eriti huvitav praktilisest küljest on see, mispärast Inglismaa see on, kes üldist kaitselepingut ei taha vastu võtta. Meie teame, et Briti ilmariik ei seisa koos ainult nendest saarekestest, mis Prantsusmaa põhjapoolsest kaldast veidi eemal asuvad, vaid et ta võimkond ulatab võrdlemisi väga kaugele ja et igalpool kontinentidel temal maad on. See on suur võimukompleks, kuhu Briti ilmariigi ulatus küünib. Sellepärast on arusaadav, et temal küsida tuleb enne, kui ta hakkab midagi uut ja põhjalikku looma, kas ta teiselt poolt seda ei löhu, mida ta suure vaevaga üles ehitanud on. Ja siin just on Briti dominioonide, asumaade, seisukoht see, mis teda vabalt talitada ei lase. Nii imelik, kui see ka on, asuvad Briti asumaade valitsused seisukohal, mis Londoni poliitilisi ringkondi vabalt talitada ei lase. Tarvitseks näitena ette tuua kas või ühte asumaad, see on Austraaliat, kus praegu võimul on tööerakonna valitsus, pahempoolne valitsus, mida Inglise reaalse poliitiline mõtlemine anda võiks. Selle asumaade seisukoht üldise kaitselepingu vastu ei ole üksi eitav, vaid ka üksikute küsimuste lahendamine, mis mitmele riigile suureks päevamureks, on võrdlemisi väga iseäralik. Ei ole kaua aega tagasi, kus Austraalia valitsus oma parlamendis läbi surus korralduse, et kõik need, kes juba aastakümnete jooksul nendega ühes elanud, kuid kes olles pärit võõrast rahvusest, välja rändaksid. Meil oleks see arusaamatu, kuidas inimesed, kes kümned aastad meiega ühes elanud, meiega koos töötanud, meiega ühes rõõmu- ja murepäevi mööda saanud, ühel ilusal päeval lahkuma sunnime. Austraalias on tööerakonna valitsus selle paratamatuks pidanud. Ja ka uusi inimesi, kes tema arvates riigile hädaohtlikud võiksid olla, ei lase ta sisse rännata. See näitab õige selgesti, kui kaugele on läinud lahkumineku arusaamises Londoni ja asumaade vahel, ja kui raske on praegu kokkulepet leida nende kahe ilmavaates, ja kui raske on peale hakata oma asumaadel teist poliitikat ajama, nimelt seda poliitikat, mida Prantsusmaa ja Euroopa manner endale tarvilikuks peavad. Sellekohased tööd oleksid Inglismaale väga raskeid ja sellepärast on ka arusaadav, et see üleilmne desarmeerimise konverents, mis juba tänavu pidi kokku astuma, seda teha ei võinud. Inglismaa oli see, kes omaltpoolt tõsiselt soovitas seda ka mitte tuleval aastal teha. See oleks veidi raske, oleks

veidi piinlik suurriikidele ja ka väikestele, kui konverents tühjade kätega laiali läheks, mida ka väga karta on. Sellepärast otsustati ka vaatamata selle peale, et tuleva aasta eelarves ülesse oli võetud desarmeerimise konverentsi kulu, see kustutada. Ja ka tuleval aastal ei ole väljavaateid selle kohta, et seda konverentsi 1926. aasta jooksul kokku kutsuda saaks. Sellekohaselt on siis ka kolmas komisjon kokku võtnud põhimõtted desarmeerimise kohta ja esitanud täiskogule, kus need vastuvõtmist leidnud, missugune resolutsioon ka Riigikogu liikmetele eestikeelses tõlkes kätte on saadetud.

Milles seisavad ta põhimõtted? Kõigepealt kuulutab see resolutsioon, et sõda peab olema rahvusvaheline kuritegu. Austatud Riigikogu liikmed, see on teatavas mõttes samm tagasi mineva-aastasest Genfi konverentsist, kus oli öeldud, et sõda on rahvusvaheline kuritegu, millise seisukoha vastuvõtmiseks tänavuaastasel täiskogul ei olnud mingit lootust sellepärast, et mitte üks riik tänavu seisukohale ei asunud, et sõda on rahvusvaheline kuritegu. Miks on see nõnda? Sellepärast, et läinud aastal suures hoos unustati, et juba rahvasteliidu põhikiri ise lubab sõda, mis ei ole kuritegu, vaid võetakse ette, et ilma rahu alal hoida. Ja senni, kui siin ei ole kindlamaid vahekordi, senni, kui ei ole üldiselt kokku lepitud põhimõtete juures, ei saa öelda, et iga sõda, olgu millal tahes, tingimata on rahvusvaheline kuritegu. Küll on aga rahvusvaheline moraal niikaugele jõudnud, et ta seda öelda võib, positiivne õigus aga veel mitte. Siht on aga arenemiseks ka tänavu kindlaks määratud.

Teine põhimõte, mida see tähtis resolutsioon maksma paneb, on need kolm alusmõtet, mida läinud aastal Genfi protokoll omaks on võtnud, see on julgeolek, selle teostamine vahekohtu kaudu ja alles siis desarmeerimine. Ühes sellega peab aga tänavu-aastane seisukoht juba teatava matusekõne Genfi protokolli, kuna tänavu omaks on võetud lepingute põhimõtte üksikute riikide vahel, mis laienema peavad kogu ilma peale ajajooksul nii, nagu elu seda võimalikuks ja tarvilikuks teeb.

Viimane küsimus, mida see resolutsioon puudutab, on desarmeerimise konverents, mille kohta palutakse võimalusi ja ettevalmistusi teha selleks, et kui paras aeg kätte jõuab, ja kui kogu ilm seda kohaseks leiab, selle konverentsi kokku kutsuda võiks. Nõnda siis ei ole läheneva aasta jooksul, ei ka niipea tulevikus oodata, et desarmeerimise konverents kokku astub. Enne on tarvis terve rida kokkuleppeid sõlmida, mis, nagu meie nägime, praegu käimas on. Küll on aga tuleval aastal oodata ühte teist rahvusvahelist konverentsi,

mis asjatundjate arvamise järgi kaugeltki väikse ulatusega ei ole. Nagu teie, austatud Riigikogu liikmed, mäletate, peeti tänavu aasta ära Genfis rahvasteliidu eestkostmise all sõjariistadega kauplemise piiramise konverents, kus Eesti esitajana osa võttis kindral Laidoner. Seal konverentsil töötati välja konventsioon, mille paberilepanemine kaugeltki kerge ei olnud. See kutsus väga elavaid tülüküsimusi esile, kuid siiski saadi välja töötada kokkulepe, mis lähemal ajal ka Riigikogule ette pannakse kinnitamiseks. Kuid, nagu asjatundjad seletavad, ei anna see sõjariistadega kauplemise piiramine Eesti riigile iseäralikke paremusi. Tema on kasulik kahtlemata suurriikidele, aga väikestele ei anna ta seda, kuna piiramine palju raskem on kui valvamine ja hoolitsemine valmistamise üle, mis sõjariistade laialilaotamise kulu algnõudeks peab olema. Võtame tegeliku näite.

Juhataja **T. Kalbus**: Palun rahu! Kõnelejal on siis raske rääkida, kui saalis kõneldakse.

A. Anderkopp (töer): Praegu peetakse Marokos sõda ja Lääne-Euroopas on liikunud jutud, et sõjariistad ei ole kuskilt mujalt tulnud kui Saksamaalt. Kodumaale tulles sain mina kokku ühe meie asutuse esitajaga, kellel ka väljamaalt oli tarvis sõjariistu muretseda ja kes otsekohe kinnitada võis, et temal võimalik oli näha paberit ühelt Saksamaa firmalt, kes avalikult ütleb, et tema lähemal ajal niisuguseid ja niisuguseid sõjariistu müüa ei saa meie Eesti asutusele, kuna need sõjariistad lähevad Marokosse! See näitab, kui raske on valvata kauplemise järgi ja kui tähtis on just valmistuse piiramine. Siis on loodud konventsioon. Selleks on kõik sammud tehtud, kuid on siiski päris selgesti näha, et raske ja isegi täiesti võimatu on sõjariistadega kauplemist piirata. Palju rohkem tagajärgi saab aga andma sõjariistade valmistamise piiramine, ja just selle küsimuse lahendamiseks kutsutakse tuleval aastal kokku erakorraline konverents, mis asjatundjate arvamise järele ka meie palju tähtsam olema saab ja olla võib, kui seda sõjariistadega kauplemise piiramise konverents olla võis, ja konventsioon, mis seal luuakse, on kindlasti kaugemale ulatava tähtsusega. Selle konverentsi kokkukutsumiseks on ka tarvilik krediit 160.000 frangi ulatuses ette nähtud rahvasteliidu tuleva-aastasest eelarves, ja on peaaegu kindel, et see konverents hiljemal tuleval aastal kokku astuda võiks. Meie ringkonnad, kes meie kaitsekorraldusele lähedal seisavad, on arvamisel, et sellest konverentsist ka Eestil tingimata tuleb osa võtta, kuna seal arutami-

sele tulevad küsimused, mis meile erilise tähtsusega on meie riikliku isolemise ja julgeoleku mõttes.

Üks järgnevatest tähtsamatest sammudest, mida rahvasteliit selle täiskogu ajal reaalselt on võinud ilmutada, on statistiline aastaraamat, mis puudutab sõjariistu ja sõjaväge. See on esimest korda välja antud, sarnane raamat, kaunis kõhukas raamat oma ulatuse poolest, ligi 900 lehekülge ja peab ütleva, ta on üks esimestest nähtustest ilmariikide vahelises läbikäimises sõjariistade ülevaate kohta. Tema sisaldab täielikke andmeid, niipalju kui seda võimalik niisuguses statistika aastaraamatus avaldada, mitte üksi maa sõjaväelise jaotuse kohta, sõjaväelise üldkorralduse ja üldvalitsemise kohta, vaid tema sisaldab ka üksikasjalisi andmeid sõjaväe sisemise valitsemise, sõjaväe üksuste ulatuse ja nende ehituse, sõjaväe varustuse, sõjaväe üldiste ja üksikasjaliste kulude kohta, mis ühes sõjariistade arvu äratähendamisega täieliku pildi annavad sellest, kui suur ühe riigi sõjaväeline jõud, ja kui palju üks rahvas oma sõjariistustamise peale raha välja annab. Asjatundjad ütlevad, et need statistilised aastaraamatu andmed, mida nüüd perioodiliselt välja andma hakatakse, on andmed, mida seni kindralstaabid on pidanud raudkapis kõige suurema saladuse all, andmed, mis on saadud teiste riikide kohta väga suurte kuludega ja mida iseenesest väga kõrgelt on hinnatud. Mis on nende andmete väärtus? Nende väärtus seisab selles, et tänasest peale kõik kulud, mis sõjaväe ehituseks ja varustuseks lähevad, on seatud avaliku kontrolli alla. Nende andmete avaldamisega ei saa enam ükski riik üle öö ette võtta oma sõjaväe suurendamist või ümberhitamist, ilma et see paratamatult teistele otsekohe teatavaks ei saaks, millest siis ka otsekohe tarvilikke järeldusi teha võib. Teiselt poolt on need andmed kasulikud rahvusvahelisel koostöötamisel, kuna nad olevat täiesti loiaalsed selles mõttes, et kindralstaabid neid andmeid muretsedes salaluurete kaudu just samasuguste resultaaside juurde välja on jõudnud, ja selle tegelik tagajärg on see, et praegusel ajal kindralstaabid võivad nende andmetega arvestada ja nende kohaselt opereerida. Nende andmete ulatus on määratu suur sellepärast, et nagu ma juba tähendasin, nende avaldamisega ei saa sõjariistadega varustamine enam olla üksiku riigi sisemiseks asjaks, ka mitte mõne üksiku teise riigi teadmisel, kellel võimalik on neid andmeid endale saada, vaid sellest ajast peale on see terve ilma avalik saladus, kes neid andmeid rahulikult kasutada võib.

Nende probleemide juures, mis arutamisel olid tänava III komisjonis, oleks minul au

puudutada veel üht küsimust, mis samuti küll otsekohe III komisjoni küsimustega seotud oli, kuid otsekohe mitte rahvasteliidu üldprobleemide hulka ei kuulu. See on nimelt asjaolu, et tänavuaastase III komisjoni poolt kandidaadina komisjoni esimehe kohale üles seati Lõuna-Slaavi või endise Serbia esitaja Nintschisch. Selle härra ülesseadmise küsimus komisjoni esimehe kohale oli öieti see, mis Eesti delegatsiooni teatavas mõttes mõtlema pani. Nagu teie teate, austatud Riigikogu liikmed, on Serbia ainukene riik Euroopas, kes meie riiki tunnustanud ei ole, ja sellepärast tuli meil mõelda, kas võime selle kandidatuuri poolt olla või mitte, ja kui mitte, kas meie seda siis avalikult deklareerima ei peaks, et meie riigiga, kes meid tunnustanud ei ole, läbikäimises olla ei või. Delegatsioon kaalus seda küsimust oma vahel põhjalikult ja jõudis otsusele, et meil siin mingisuguste aktiiv sammude astumine tarvilik ei ole. See ei ole tarvilik sellepärast, et meie valitsus algusest peale sellel seisukohal on asunud, et ühe riigi, ja muidugi mõista, ka Eesti riigi olemine ja iseseisvus mitte sellest ära ei ripu, kas üks või teine riik, kes temast kaugel seisab, teda tunnustab või ei. See on põhimõte, mida üles on seadnud üks Belgia ja ühes sellega üks maailma parematest teoreetikute rahvusvahelise õiguse alal — Nys. Selle teooria on omaks võtnud ka meie Vabariigi Valitsus ja seda mööda on tarvilikuks pidanud ka meie tänavune delegatsioon käia. Sellest seisukohast välja m. n. mes ei ole meie delegatsioon mingisuguseid samme ette võtnud deklareerimiseks, et meil väga raske on Serbiaga koos töötada, seda enam, et teada on, et Serbias valitsev poliitiline enamus täielikult meie tunnustamise poolt on, ja et Serbia meiega head ja sõbralikku vahekorda tahab, ja need vaated, mis mõned head aastad tagasi valitsesid, seal praegu enam mööduandvad ei ole. Serbial on aga sisemisi raskusi ees, raskusi, mille juures pikemalt peatada otstarbekohane ei oleks, mis aga lähemal ajal lahendamisele tulevad ja mis meie tunnustamise endaga kaasa võivad tuua. Isiklikult on läbisäämine meie delegatsiooni liikmetel ja Lõuna-Slaavi delegaatidel olnud kõige parem, ma ütleksin isegi, väga sõbralik, ja ei lase midagi soovida, mis kahtlemata osaliselt tunnistust annab ka nendest vahekordadest, mis kahe riigi vahel olla võivad, kui nendest raskustest, millest Serbial praegu kahtlemata raske on üle saada, omal ajal siiski üle saadakse.

Kui aluseks võtta seda, et kogu probleem ilmarahu kindlustamiseks on kolmes põhimõttes, see on julgeoleku kindlustamine sundusliku vahekohtu kaudu ja nende kahe probleemi lahendamisel desarmeerimise juurde jõudmine,

siis peab ütleva, et vahekohtu küsimus üks tähtsamatest küsimustest praegu on. Vahekohtu küsimuse arutamisele oli peaaesjalikult pühendatud nõndanimetatud juriidilise komisjoni töö. Kui ühelt poolt kindlal arvamisel oldi, et Genfi protokoll maha maetud on ja tema kohta mitte üksi kõiksugu karikatuure ei ilmunud, kus meil hästi tuntud rahvasteliidu peasekretäär sir Eric Drummond vaimuliku kuue oli sunnitud selga tõmbama ja piibli kätte võtma, et matuselaulu laulda, vaid veel kaugemale minni. On aga tänava aasta selgunud, et need põhimõtted, mis selle suure rahuakti aluseks olid seatud, kaugeltki maha maetud ei ole. Akt ise on surnud, kuid ta põhimõtted elavad uutel kuigi teistel teedel, kui seda protokoll ise ette nägi. Kõige huvitavam peale nende näidete, mida mul au oli ette tuua Genfi protokollil elukusest, on nimelt asjaolu, et rahvasteliidu nõukogu poolt delegaadiks või komisjariks Mossuli määrati kindral Laidoner seal status quo alalhoidmiseks, ja et see määramine mitte millegi muu põhjal ei sündinud, kui läinud aastal vastuvõetud Genfi protokollil art. 7. põhjal, ja mitte keegi teine ei teinud ettepanekut selle artikli põhjal kindral Laidoner'i nimetamiseks kui maa, mis protokollil vastu on olnud, see on Inglismaa ise. See näitab, et Inglismaa kõigi raskuste peale vaatamata, mis temal käesoleva protokollil maksmapanemise ees olid, ometi neid põhimõtteid omaks peab ja austada tahab.

Ilmas on praegu terve rida teoreetilisi ja ühes sellega ka praktilisi tegelasi, kes arvamisel olnud, et esimeseks eelduseks ilmarahu kindlustamisel ei saa olla muud kui vahekohus. See on a ja o, millest välja peab minema ja see on alus, mille peale kogu rahvaste rahu on seatud. Seda mõtet ei kaitse üksi mõni teoreetiliste kalduvustega inimene, vaid kui võtta praegune ja mitmekordne Schweitsi endine president Motta, on see mees arvamisel, et vahekohus on terve ilmarahu kindlustamise alus. Kahtlemata on nendel inimestel, kes sel seisukohal seisavad, suur õigus. Tuletame meelde 1914. aastat. Meil ei ole keegi prohvet, kas siis, kui tüliküsimus Serbia ja Austria vahel oleks tulnud anda rahvusvahelise kohtu kätte, kas ilmasõda oleks tulemata jäänud, võib olla oleks tema tulnud aastat 3 või rohkem hiljem, selle kohta ei tohi keegi prohvet olla, aga et tema sel ajal tulemata oleks jäänud, selle juures ei ole vist kellelgi kahtlust. See üks näide kõneleb üsna selgesti, et kui üks sarnane põhimõtte tegelikus elus peaks läbi viidama, nagu seda on rahvusvaheline kohus, siis ta oma arenemises kasu, julgust ning kindlust anda võib. Sellepärast ei ole ime, kui tänava aasta rahvasteliidu täiskogul paratamatu muutus see küsi-

mus, vahekohtu küsimus, pea vaidlusaineks, mille ümber väga tõsised ja tähtsad läbirääkimised ja kaalumised sündisid, ja ei olnud sellepärast ka ime, et just vahekohtu küsimuse kohta mitte vähem ega rohkem ettepanekuid sisse ei tulnud kui tervelt 7 ja pealegi riikide poolt, kes mitte üksi ei seisa, vaid oma naabritega läheduses on ja sellega enda ümber olid koondanud teatava kompleksi rahvastest, kes nende põhimõtetega nõus olid.

Tarvitseb ainult nimetada nende riikide nimetust, et näha kui laia ulatusega see küsimus on. Need olid ettepanekud Hispaania, Belgia, Schweitsi, Daani, Rootsi, Uruguai poolt ja veel mõtted, mis üksikute riikide poolt nende kõrval üles tõsteti. Kui see nõnda on, et sundusliku vahekohtu mõte on Euroopa ja ühes sellega ilmarahu kindlustamine, kas ei saaks siis vastust anda selle kohta, mis on takistuseks, et seda otsekohe maksma panna? Need seisukohad, mida mina varemalt ette kandsin, tahavad teatava selguse tuua. Mida leiame meie sealt? Briti esitaja, üks parematest juristidest rahvusvahelise õiguse alal, sir Cecil Hurst seletas seda järgmiselt. Inglise valitsus hoiab vist oma käes rekordi selles, et ta tüliküsimuste arvust, mis tal teiste riikidega tekkinud on, väga ja väga palju on andnud lahendada lepituskomisjonidesse või vahekohtu kätte. Ei usu Briti valitsus, et ükski teine riik oleks nii palju tüliküsimusi tahtnud ja suutnud lahendada, kui seda Briti ilmariik teinud on. Aga välja minnes oma harilikust põhimõttest, et ei saa elus ette kirjutada ühtainust sihtjoont, mida mööda minna, mida mööda ehitada, vaid et elu paratamatu toob kõrvalekaldumisi, on Briti valitsuse seisukoht järgmine. Briti valitsus tahab jätta omale käed lahti, kas ta valib omale ühe või teise tee: üks tee on vahekohus, mida mööda on praegu käidud ja teine tee on rahvasteliit oma põhikirjaga, kuna kõik riigid, kellel tüliküsimused, kui nad neid ise rahvuslikult lahendada ei saa, on sunnitud põhikirja põhjal need küsimused lahendada andma liidu kätte. Briti valitsuse seisukoht on, et tema siis, kui küsimus üles kerkib, kaalub, kas ta annab selle küsimuse vahekohtu kätte, või kui see tee paistab temale mitte kohane, siis jätab ta omale õiguse, et rahvasteliit selles küsimuses seisukoha peab võtma, mille alla siis juba Inglismaa ennast painutab. Sellega oli ette ära näha, et vahekohut kõikide riikide peale laiendada ja maksma panna võimalik ei ole sellepärast, et riigid seda otstarbekohaseks ei pea. Jääb järele üks püüd ja see oleks, püüd laiendada ja suurendada nende riikide arvu, kes sundusliku vahekohtu endale kohustuseks on

võtnud ning teiselt poolt, laiendada seda ulatust, mis vahekohtul praeguse mõiste järgi olemas on. Kui ühelt poolt Inglise asumaad sunduslikku vahekohtu vastu võtta ei tahtnud, siis oli teiselt poolt Schweitsi valitsuse ettepanek sihitud sinna poole, et vähemalt eestkätt seda alal hoida, mis praegu käes ja siis edasi minna. Praegu on 16 riiki, kes sundusliku vahekohtu omaks on võtnud, — sel ajal, kui täiskogu koos istus, oli neid 15, kuna nüüd veel üks juurde on tulnud. — On aga riike, kes vahekohtu pole jäädavalt vastu võtnud, nagu seda on Eesti riik teinud, ka on riike, kes seda teinud ainult teatava tähtaja peale, nagu seda tegi näiteks Prantsusmaa, võttes kohustuse endale ainult 15 aastaks. Tuleval aastal, samuti ka järgmistel aastatel on rida riike, kelle kohustuste tähtaeg lõpeb, ja just Schweitsi valitsuse ettepanek sihib sarnaspoole, et riigid, kelle kohustus tuleval aastal või järgmisel aastal lõpeb, uuesti selle koorma enda peale võtaksid ja oma kohustust uuendaksid. Juba selle ettepaneku arutamine tõi nähtavale neid raskusi, mis vahekohtul ja tema läbiviimisel on. Briti asumaad olid need, kes sellele vastu vaidlesid, et rahvasteliidul võimalus ei ole niisugust soovitust vastu võtta sellepärast, et riigid, kes ise mitte põhimõttelikult pole aktsepteerinud sunduslikku vahekohtu, ei saa soovitada tulla, et, minu härrad, võtke teie vahekohtu vastu, kuigi meie ise oleme eitaval seisukohal. Muidugi mõista oli see seletus, mis end juriidiliselt kaitsta laseb, aga ta andis selge pildi sellest, kui raske on praegu Briti ilmariigil vahekohtu vastu võtta oma asumaade pärast ja kui raske on üldiselt laiendada seda seisukohta. Ometi võeti vastu Schweitsi poolt ettepanek ettepanek ja peab ütleva, et tema ka teatavat vilja kandis. Belgia valitsus deklareeris varsti, et ta põhjalikult on läbi kaalunud sundusliku vahekohtu küsimuse, mida ta ka oma peale võtab täita. Kas tema praegu on alla kirjutanud või mitte, selle kohta minul teateid ei ole, igatahes teatas nende endine välisminister Hymans, et nende valitsus põhimõttelikult jaatava seisukoha on teinud, küll aga üksikasjalisemalt küsimust kaaluda tahab, mis aga üldist põhimõttelikku otsust ei muuda. Sellega oleks praegusel ajal riikide kompleksis, kes rahvasteliidust osa võtavad, ja neid on 54, 16 riiki, kes vahekohtu sunduse on vastu võtnud. Arv ei ole küllaldane, et võiksime rääkida absoluut enamusest. Kuid vahekohtu sunduse põhimõtte, mis veel 1917. aastal Haagi II rahvusvahelise konverentsi ajal väga raskesti mõeldav oli, see põhimõtte on nüüd endale ometi kaunis laialdaselt pinda võtnud.

Üks huvitavatest ettepanekutest, millel oma alus ei puudunud, oli Daanimaal sotsia-

list Stauningi kabineti poolt valmis tehtud ja ette pandud. Ta seisib järgmises: On terve rida tüliküsimusi riikide vahel, mis ei tarvitse minna vahekohtuni, mida võidakse väga hästi lahendada lepituse või kokkuleppe teel. Selleks, et seda teha, on aga tarvis erilist lepitusasutust komisjoni, ehk olgu mõne teise nime all. Sarnane lepituskomisjon on juba olemas Soome, Poola, Läti ja Eesti vahel, mida Riigikogu kevadel ratifitseeris. Ettepanek sihib sarnaspoole, et alalise rahvusvahelise kohtu hulgast määratakse üks alaline lepituskomisjon, kes kohe tegevusse astub, kui tüli tekib ja kui tema poole pööratakse. Ettepanek on iseenesest sümboolne, ja tema tähtsus ei ole väikene, teda ei võetud aga vastu sellepärast, et teda niisugusel alusel konstrueerida ei saa praktiliselt, veel vähem aga juriidiliselt. Mispärast on see nõnda? Kujutame enesele ette, et kui rahvusvahelise kohtu liikmete hulgast määratakse lepituskomisjon ja kui sellele komisjonile annavad kaks riiki või rohkem oma tüliküsimusi lahendada, mis juhtub siis, kui see komisjon lepitusteni ei jõua? Nüüd on kohtunikud, kui ka rahvusvaheline kohus ise, teatavas mõttes seotud selle eelkäiguga, mis temale komisjonis teatavaks on saanud. Kohtu ülesanne ei saa nüüd olla neile õigust mõista, kuigi tema ülesanne on ainult õiguse küsimus. Lepituskomisjon ei saa seda ka kunagi teha, sest tema otsustab küsimust päevakohaselt ja arusaamise kohaselt. Tuua aga poliitikat kohtu, see tähendab täiesti kohtu eitamist. Ja see ongi, mis ära keelab niisuguse alalise lepituskomisjoni loomise rahvusvahelise kohtu juurde. Teine põhjus aga on palju praktilisem ja see on see, et kohtunikud sealt osa võttes juba teatud praedjudicial küsimuse on otsustanud ja sellepärast kohtus enam ei saaks otsustavad olla. Kui läkitatakse sinna oma liikmete hulgast kolm, või kui tahetakse sinna veel rohkem, siis niipea, kui lepituskomisjonil korda ei lähe leppida, ei saa komisjoni liikmed loomulikult kohtuistumisest enam osa võtta, sest nad on komisjoni asja arutamise osa võtnud, mis tagajärgi ei andnud. Need inimesed on siis kui kohtunikud paraliseeritud. Et Daani valitsus nähtavasti oma delegatsioonile kindla instruksiooni andis, et aga ettepanekut vastu ei võetud, siis pidi Daani valitsus sellega leppima, et küsimus päevakorrast tänavu ära võeti, jättes võimaluse teda hiljem päevakorda võtta, kui ettepanija seda tarvilikuks peab. Vaevast usutav on aga, et Daani valitsus seda veel teeb, kuna niisuguse komisjoni loomine end väga raskesti üles ehitada laseks.

Kui mina kokkuvõttes teile, austatud Riigikogu liikmed, peaksin katsuma vastata selle peale, kui kaugele siis praegu eriti rahvasteliidu

kaudu on arenenud vahekohtu mõte ja tülüküsimuste lahendamine rahulikult teel, siis peaksin ma andma järgmise vastuse: tänavuaastane töö ja riikide seisukoht on andnud kindla vastuse selle kohta. Ei saa ilmas olla praegu ühtki tülüküsimust, mis võiks tekkida üles ilma, et ta ühes või teises asutuses rahvasteliidus ette ei tuleks. Üks tee oleks vahekohus ja kui seda teed käia ei soovita, siis on paratamatu, et see tülüküsimus rahvasteliidus lahendamisele tuleb. Meie Eesti riigile ja meie iseseisvuse kaitsele ei ole see kaugeltki tähtsusetu. Kui mujal see põhimõte läbi on viidud, et kõik riikidevahelised tülüküsimused ei saa muidu lahendamisele tulla, kui ei ole kaasa rääkinud vahekohus laiemas ulatuses või rahvasteliit oma nõukogu või täiskogu kaudu, siis on see ka meile väga suureks kindlustuseks. Olgu mis on ja räägitagu mis räägitakse, kuid fakt on igatahes see, et kuulus Korfu tüli 1923. aastal, mille järeldused alles praegu veel kaalumisel, rahvasteliidust mööda ei läinud, ja võib otsekoheselt öelda, et kui poleks seda asutust olnud, ei oleks Kreekamaal keerge olnud Korfu saart omale tagasi saada. Küsimused, mis Korfu saare asjus üles kerkisid, on väga keerulised. Rahvasteliidu nõukogu asus selle küsimuse lahendamisel väga raskel seisukohal. Temal tuli vastust anda kõigepealt selle peale, mis sarnasel juhtumisel rahvasteliidu nõukogu teha võib: kas tema otsus on sunduslik või ei ole seda, kas temal tuleb selle küsimuse lahendamisel pöörata alalise rahvusvahelise kohtu poole ja kui ta seda teeb, mis järeldused on sellel otsusel, mida alaline rahvusvaheline kohus annab; kas on see otsus ainult nõuandev, millega rahvasteliidu nõukogu rehkendama peab, mida tema sellest otsusest muuta võib ja millest ta mööda minna ei tohi? Need küsimused on praegu alles lahitud. Neid küsimusi on kaalunud rahvasteliidu nõukogu mitte üks kord ja neid küsimusi on arutanud ka üksikud juriidilised komisjonid, kes rahvasteliidu juures töötavad ja terve ilma parematest juristidest koosnevad. Need küsimused on isegi kaks korda jõudnud rahvusvahelise õiguse alalise instituudi juurde, kus väga tuntud isikud juriidiliste küsimuste üle otsustamisest osa võtavad, ja kus need küsimused mitu päeva tõsist kaalumist on tarvitanud. Muidugi mõista on need küsimused niisugused, mis iga riigi otsust, kes rahvasteliidus esitatud, tarvitavad, ja sellepärast on tänavuaastane rahvasteliidu täiskogu pööranud kõigi riikide valitsuste poole üleskutsega, et nad selle küsimuse kohta kindla ja selge vastuse annaksid. Seda tuleb kahtlemata teha ka meie Vabariigi Valitsusel. Kuid see seisukoht, mis meie valitsus võtab, ei ole sedavõrd tähtis, kui see, mis võtavad suurriigid ilmas. Fakt on ju see inim-

konna ajaloos, et väikesed riigid mitte need ei ole, kes suurriigile kallale on läinud, ja sellepärast ei ole tähtis väikeste riikide seisukoht, vaid tähtis on see, missugusele seisukohale asuvad suurriigid, kes rahvasteliidu loonud ja ühes sellega enda peale kohustuse võtnud ilmas rahu alal hoida. Sellepärast tuleb huviga jälgida neid seisukohti, mis esile tuuakse suurriikide poolt, sest need seisukohad on kindlustuseks väikerahvaste iseseisvuse arenemise ja julgeoleku alalhoidmiseks.

Esimese juriidilise komisjoni tööde juures peatades jääks mul veel puudutada paar vähemat küsimust, mis iseenesest laiemat mõtet ei kanna, kuid siiski huvitavad on arutamise viisi poolest, mis seal avalikuks on tulnud. Üks sarnastest küsimustest on rahvasteliidu põhikirja artikkel 16., mis ära näeb teiste riikide kohustused sel juhtumisel, kui üks rahvasteliidu liikmetest rahu alalhoidmisel neid kohustusi ei täida, mis rahvasteliidu nõukogu talle peale pannud. Nimelt on sel juhtumisel teised riigid kohustatud, kui rahvasteliidu nõukogu seda tarvilikuks peab, vahele astuma ja lõpetama läbikäimise temaga kõigepealt, kuna pärast võivad raskemad sanktsioonid tegevusse astuda selle riigi kohta, kes rahu rikkunud ja neid kohustusi pole täitnud, mis rahvasteliit talle peale pannud. See on see kuulus artikkel 16, mille üle Saksamaal väga aktiivselt vaieldud. Küsimused, mis tänavu aastal selle artikli puhul arutamisele tulid, ei olnud laia tähendusega ja tekkisid ainult kolmest sõnast. Läinud aastatel tehti selle artikli § 1-se kohta kaks parandust, nimelt parandati viimaseid lõikeid. Parandamata jäi aga esimese redaktsioon, mida nüüd teha tuli. See parandus võeti ka vastu, ja mina kirjutasin temale meie valitsuse nimel järgmisel päeval peale täiskogu koosolekute lõppu ka alla. Tema on ka Vabariigi Valitsusele teatavaks tehtud. See parandus ei ole meile suurt tähtis, sest eelmised kaks parandust on valitsuse poolt juba kinnitatud. Selle paranduse arutamine on tähtis nimelt selle poolest, et kui see küsimus komisjonis kaalumisel oli, siis õieti avalikuks tuli, kuipalju Saksamaa artikkel 16-da muutmisest võib endale loota ja missugune seisukoht on suurriikidel selle küsimuse suhtes. Inglismaa, kes selle redaktsioonilise paranduse tegi, leidis sellele parandusele väga ägeda vastuseismise Prantsusmaa poolt, Loucheur kinnitas otsekohe ja kindlalt, et Prantsusmaa ühtki parandust omaks ei võtta ja seda mingil tingimisel parlamendile ratifitseerimiseks ette ei pane. See seisukoht oli väga selge. Praegugi on teatavad põhjused olemas, et kui artikkel 16-da muutmise küsimus Saksamaa poolt üles kerkib, siis väga kergesti ja väga võimalikult ka terve see suur prob-

leem, et Saksamaa ei taha tunnistada enda kohta õigust, et rahvasteliit võib kohustada, et Saksamaa peab Prantsuse sõjavägesid oma pinnalt läbi laskma minna, enne arutamisele ei tule, kui Locarno konverents, mis praegu tegevuses ja kus nende küsimuste üle koos teiste kompleksidega lähemalt läbi rääkida tahetakse, kokku astub.

Edasi minnes teiste komisjonide tööde juurde peaksin mina oma kohuseks peatada 6., nõndanimetatud poliitilise komisjoni tööde juures, millest meie delegatsiooni juht osa võttis. Kaks küsimust, mis seal eestkätt päevakorras seisid, on niisugused, mille juures, minu arvates, mul pikemalt peatada ei tarvitse, kuna nad meile erilist huvi ei paku. See on kõigepealt asumaade mandaatide küsimus, mis Euroopa rahu kindlustamisel väga tähtis on. Teatavasti kaotas Saksamaa sõja tagajärjel oma asumaad. Need asumaad otsekohe mingisuguse riigi omanduseks ei läinud, vaid rahvasteliit on omandanud õiguse neid enda kätte kasutada jätta, sealjuures aga kasutamise õiguse üksikute riikide vahel mandaadi nime all jaotades, nagu Jaapani, Inglismaa, Itaalia ja Belgia vahel. Sealjuures sai igäüks teatava ala mandaadi nime all, mida tema valitseb ja mille kasutamisest tema iga aasta vastavalt aru annab rahvasteliidule. Nende aruannete ärakuulamine ja vastuvõtmine oli 6. komisjonis mandaatküsimuse all arutamisel. Nagu juba tähendasin, võib see küsimus meid üldiselt küll huvitada, aga üksikasjades on ta meile kaunis kaugel ja sellepärast erilist huvi pakkuda ei või. Samasugune on teine küsimus, mis meid põhimõttelikult küll huvitada võiks, aga reaalselt meist kaugel seisab. See on orjade küsimus. Nii imelik kui see ka ei ole, on Aafrikas teatud kohtades midagi sarnast, mida meie kodus tunneme orjuse nime all, kuigi mitte täiel mõõdul, ja mida on katsutud mitu korda likvideerida. See töö on aga väga raske vastuseismise leidnud, kuna üksikutel riikidel, Prantsusmaal või mõnel teisel kerge ei ole üksikutest praktilistest küsimustest üle saada. Tänavu aasta jõuti nii kaugele, et komisjon välja töötas üldise konventsiooni kava, mis valitsustele heakskiitmiseks ette on pandud ja mis tuleval aastal lõpulikult täiskogus arutamisele tuleb, kus ta vastu võetakse ja valitsustel võimalik saab olema sellega ühineda ja viimast orjuste jätist, mis praegu veel olemas, likvideerida.

Mis aga 6. komisjonis meile erilise tähtsusega on, on vähemusrahvuste küsimus, mis ülesse tõsteti Leedu esitaja ja praeguse Londoni saadiku härra Galvanauskas'i poolt. See härra seletas järgmist, et rahulepingutega, mis tekkinud pärast ilmasõda riikidega, ja samuti

kohustustega, mis rahvasteliit on peale pannud üksikutele uutele riikidele, on loodud järgmine olukord, et uutele riikidele, kes ilmasõja keerus tekkinud, on kohustus peale pandud oma vähemusrahvaste vastu, niisugune kohustus, mida suurtel riikidel ei ole, ja mis ennast nende juures kahjulikult tunda annab. Sellepärast soovitas tema oma valitsuse nimel, välja töötada üldist konventsiooni, mis ära määraks nii riigi kui iga vähemusrahvaste kohustused ja õigused. See ettepanek ei leidnud pooldamist. Härra Galvanauskas asus ise hiljem ka eitavale seisukohale ja võttis oma ettepaneku tagasi. Miks? Praegu on terve rida niisuguseid riiksid, kus vähemusrahvaste küsimus, kui niisugune, akuutne ei ole. Niipea aga kui tarvilikuks peetakse luua üldist konventsiooni ehk kaitselepingut, kus on ära määratud vähemusrahvaste õigused ja kohustused, siis ei patifitseerita nendega, ei looda rahulikku õhkkonda rahvaste vahel, vaid külvatakse pärmi nendes riikides, kus praegu rahu valitsemas. Selle pärmi külvamine ei tohiks olla rahvasteliidu ülesanne, kes õieti vastupidises sihis peab töötama. Sellepärast ei saanud ka 6. komisjon, kus küsimus arutamisel oli, teisele seisukohale asuda, kui ainult eitavale. Meie delegatsioon selle küsimuse kaalumisel tuli otsusele, et meie oleme ise võtnud teatud kohustusi vähemusrahvaste küsimuses enese peale, ja oleme kuigi teatava piirini öelnud seda, et see ei ole mingisugune modern kohustus meie riigivõimule, aga teha seda küsimust rohkem kohustavaks riigile ei ole mingit otstarbet ja eriti meile, kus meie selle küsimuse väga laialdasel põhipinnal lahendanud oleme, vähemusrahvaste autonoomia kaudu. Sellepärast polnud meil põhjust seda toetama hakata, mida härra Galvanauskas oli esile toonud.

Järgmine komisjon, mis oma tööde ulatuse poolest seekord iseäranis laialdane, ei pakkunud meile midagi erilist huvitavat. See oli 5. komisjon, kus mõningad küsimused kaalumisele tulid. Nimelt oli selles komisjonis arutamisel Haiti valitsuse ettepanek: rahvaste rahu alalhoidmiseks, milleks oleks tarvis noorsoo kasvatuses mõttes ajaloo õpperaamatuid revideerimise alla võtta sellepärast, et ajaloo õpperaamatutes on terve rida sõjajuttude seeriaid, sõdade ning sõjakangelaste ülistamisi, mis ainult paha vaimu tõstab noorsoo keskel aga mitte rahuaatele lähemale ei vii. See mõte ei leidnud poolehoidu terve rea riikide poolt. Eesotsas sammus Inglismaa, kes seletas, et tema keskvalitsusel õieti mingisugust võimu käes ei olevat, millega koolidele võiks peale käia ja neid sundida oma ajaloo õpperaamatuid revideerima. Inglise valitsus oli sunnitud oma esitajate kaudu seletama seda, et kui tema tahaks

niisugust põhimõtet läbi viia, siis murrab ta sellega aastasadasi kestnud ja valitsenud traditsiooni, millega Inglise valitsus niisugusele pinnale asetatakse, et ükski valitsus kindel ei või olla, et ta homme edasi püsida võib. Sellest seisukohast välja minnes lükati see ettepanek tagasi.

Samasugune teine ettepanek, milles meie delegatsioon iseäralikku reaalsust näha ei taha, esitati Tshili valitsuse poolt. Selle põhimõte on katsuda leida abinõusid, et ajakirjanduse kaudu ära hoida raskusi, mis rahu vastu käiksid, selleks, et ajakirjandus informatsiooni andmise teel ei külvaks halba seemet rahvaste vahele ja ei aitaks enda poolt kaasa kurjuse mõtteid edasi kanda. Nagu juba seal tähendati, on praktiliselt väga raske ette kujutada, kuidas ajakirjandus rohkem sellel alal võiks kaasa aidata, kui tema seda senni teinud on. Iga maa huvid lähevad üksteisest lahku ja loomulik on, et ajakirjandus nende huvide kohaselt töötama peab. Aga et siiski võimalust anda läbi kaaluda, kas edasi võib saada või mitte, ja kui saadakse, siis on see suur samm edasiminekul — otsustati paluda nõukogu kokku kutsuda iseäralikku ekspertide komiteed. Selleks määrati tarvilikku krediiti 50.000 frangi suuruses.

Üks küsimus, mis kahtlemata huvitav on meile kodus, millest meie viimane ülemaaline omavalitsuste kongress on kõnelenud, on linna omavalitsuste koostöötamine ja rahvusvaheline läbikäimine. Nagu need Riigikogu liikmed, kes omavalitsuste kongressist osa võtsid või tema töödega tutvunenud, teavad, seisis meie omavalitsuste kongress sellel arvamisel, et kui rahvasteliit niisuguse küsimuse üles on võtnud, siis see eriti meile, riigile, kes oma elu alles algab, väga tähtis on ja sellepärast igasugune õpetus, mis tema väljaspoolt saada võiks, kahjulik olla ei saa. Meil töötavad omavalitsused, nii maakonnavalitsused kui ka linnavalitsused üksteisest mitte väga kaugel, aga väga tihti tuleb ette, et ühes maakonnavalitsuses samme ette võetakse, millest teine maakonnavalitsus ei tea, kuna ometi siin tööd käsi käes peaksid käima. Võtame näiteks teedekorralduse, kus ilmsiks on tulnud, et üks maakond on katsunud teedekorraldust ühtemoodi teha, kuna teine maakond seda teisiti on teinud, ja põhimõtet, mille põhjal keskvoim oleks võinud vahele segada, meil ei ole, sellepärast, et meil vastav seadus puudub. Nõnda, et koostöö puudumine meil juba kodus ennast tunda annab, seda rohkem võiks see kasu anda läbikäimises väljaspool kodumaad. Sellele küsimusele ei pidanud rahvasteliit mitte võimalikuks esialgu lähemat reaalsemat kuju anda, vähemalt tänava aastal, ja seda sellepärast, et juba praegu töötamas on üks niisugune rahvusvaheline asutus,

rahvusvaheline instituut, kelle keskkohaks on Brüssel, kes hiljuti oma konverentsi pidas, millest ka Tallinna linnapea ja üks provintsi linnapea osa võtsid. Luua teist paralleel asutust nende ülesannete teostamiseks oleks asjata jõudude killustamine, kuna sealjuures iseäralikku põhjust pole arvata, et rahvasteliit selle juures rohkem pakkuda saaks, kui üks sisetöötanud instituut, kellel juba teatud meetodid ja kindel alus olemas, mida mööda tema töötada tahab ja suudab.

Viienda komisjoni töödest oleks nimetada veel ühte küsimust, millest aga minu arvates võiks aruandes siiski vaikselt mööda minna, see on laste ja naiste kaitse. Lähemas Idas, kus on Kreeka sõjapõgenejad, kes on jäänud Türgi pinnale maha ja kelle eest hoolitseda tarvis, on loodud eriasutus, eriettevõtted, kellele rahvasteliit oma toetava käe on andnud, mis meid aga võrdlemisi vähe võiks huvitada. Mis meiega aga lähemalt seotud, ja mis viienda komisjoni töödest hulga aega ära võttis, oli sõjapõgenejate küsimus, eriti Vene sõjapõgenejate küsimus, kuna Armeenia sõjapõgenejate küsimus, mis rahvasteliidule valus küsimus, meist kaugemal seisab. Vene sõjapõgenejate küsimus on iseäranis suure tähtsusega meile, sest et proportsionaalselt meil Eestis Vene sõjapõgenejate arv palju suurem on, kui kuskil ilmas. Relatiivselt on tema väga väikene, nimelt 3000 ümber, aga proportsionaalselt on ta suurem kui kuskil mujal. Vene sõjapõgenejad, kes asusid Serbias ja Bulgaarias, on pärast Vrangeli väe lagunemist mööda tervet ilma laiali lagunened, ja nagu ma ütlesin, on meil kodumaal Vene sõjapõgenejate arv proportsionaalselt õige suur. Euroopas oli sõjapõgenejate seisukord õige raske, sest mida rohkem sõjapõgenejaid Bulgaariast ja Serbiast laiali lagunes, seda raskemaks läks nendele inimestele tööd leida, seda rohkem, et Saksa maal majanduslik elu, pärast kindla valuuta sisseadmist ennast valusalt tunda on andnud, eriti tänavuse aasta depressiooni pärast. Terve hulk venelasi elab Berliinis, kus Kurfürstendam terveks Vene linnaosaks on muutunud. Tänavu aasta on aga sealt terve hulk venelasi välja kolinud ja peaaesjalikult valgunud Prantsusmaale, kusjuures Pariisis räägitakse, et iga kümnes inimene venekeele kõnelemisega sulle vastu tuleb. Ka muud maad on sõjapõgenejatega üle külvatud, aga nendele töö leidmine ei ole kaugeltki kerge küsimus. Midä siin teha? Nansen, kes on olnud rahvasteliidu komisjariks Vene sõjapõgenejate asjus, on senni talitanud ühte viisi. Ta on katsunud Vene sõjapõgenejad viia Bulgaariast ja Serbiast mujale Euroopasse ning on katsunud neid inimesi Venemaale tagasi paigutada. Selle Vene-

maale tagasi paigutamise juures on nii mõndagi õnnetust ette tulnud. Veel läinud aastal heideti dr. Nansen'ile ette, et ta on Venemaale saatnud inimesi, keda seal on otsekohe kinni võetud, seina äärde pandud ja maha lastud. Olgu need vahekorrad kuidas on, aga olukord on niiviisi välja kujunenud, et inimeste saatmine Venemaale kaugeltki kerge ei ole. Sõjapõgenejate äraelamis-võimalused ei ole kaugeltki kerged: Euroopas tööd ei ole, Venemaale saata ei saa ja tuleb vaadata välja mujale. On leitud, et töövõimalused on Brasiilias, mida meie oma kodus halva nimega tunneme, kuid mille valitsus Vene sõjapõgenejaid heatahtmisega esialgu oli valmis vastu võtma. Pärastistel läbiraakimistel on Brasiilia valitsus oma seisukohta muutnud sellepärast, et temal kartus on tekkinud, nii palju võõramaalasi sisse lasta. See on element, kes sinna tuleb ilma jõukuseta ja võib olla, kui tema tööd teeb, väga ilusasti ära elab, aga ka võib olla, kui tema ei suuda kohalikkude oludega kohaneda, siis võib temaga teatud revolutsiooniline meeoleolu kaasas käia. Kõik see on Brasiilia valitsuse mõtlema pannud ja viimased päevad on näidanud, et selle küsimuse lahendamine kaugeltki kerge ei ole. Igatahes olid nad valmis siiski teatava arvu sõjapõgenejaid vastu võtma ja rahvasteliidu asutus, kes selle ülesande oma peale võttis, rahvusvaheline tööbüroo Albert Thomas kaudu on arvamisel, et nad kuus umbes 2000 sõjapõgenejat Brasiiliasse võivad saata ja neile seal töövõimalused muretseda. Meil ei saanud selle vastu midagi olla. Teiseks võib see meie kodumaale kasulik olla, kui isegi 1000 inimest välja läheb. Seda rohkem on meil põhjust selleks samme astuda, kuna meie teame, et need inimesed pärit on meie naaberriigist, kellega meie sõbralikus ja heas vahekorras tahame elada. Nendele kavatsustele oli vasturääkimisi Inglismaa poolt, kes ei taha rahvasteliidule laiemaid koormaid peale võtta, kui seda tarvis on. Kuid ka nemad olid hiljem nõus nende krediitidega, mille peale pärast kokku lepiti, ja nimelt anti tulevaks aastaks 303.000 kuldfranki Vene sõjapõgenejate Brasiiliasse toimetamiseks. Vene sõjapõgenejate korraldamise küsimuse juures oleks veel ühe küsimuse peale tähendada, mis meie delegatsiooni vahel arutamisel oli ja mille suhtes delegatsioon eitavale seisukohale asus, missugune küsimus pärast ka läbi kukkus. Nimelt oli kavatsus panna Nansen'i passi peale — Nansen'i passiga elavad kõik, kes sõjapõgenejad on ja ennast Vene riigi kodanikkudeks ei loe — kindlat maksu 5 frangi suuruses nende sõjapõgenejate kasuks, kes Brasiiliasse rändavad. See kavatsus ei paistnud õiglane olema. On loomulik, et Brasiiliasse ei lähe need, kellel

veeringutki hinge taga pole, sest minna kuskile laande maad harima, uut põldu üles tegema, teades, et sul midagi käes ei ole, on absoluutselt võimatu. Järelikult, kellel teatavad ainelised ressursid on, rändavad välja, kuna Euroopasse püsima jäävad materjaalselt jõuetud. Nüüd aga oleks tulnud nõnda välja, et need viletsamad, kes Euroopasse maha jäänud, kes mitte kuskile minna ei saa, kes sulastena ja muul kohtadel omale ülespidamist peavad muretsema, oleksid pidanud nende kasuks, kes jõukamad on ja välja võisid rännata, teatavat maksu maksta. See seisukoht kukkus komisjonis läbi, vähemalt võeti tema tagasi.

Kaugemal meist seisab aga Armeenia sõjapõgenejate küsimus. See küsimus on väga laia ulatusega, sest neid sõjapõgenejaid ei loeta mitte kümnetuhandete vaid sajatuhandete viisi, seda enam, et see küsimus ühes suurriigis, kellega meie vahekord alati hea on olnud, nimelt Inglismaal, väga suureks poliitiliseks küsimuseks on. Inglismaa üheks vanemaks perekonnaks loetakse Salisbury'de perekonda, kuhu kuuluvad ka kaks tähtsat praegust poliitikategelast. Lord Robert Cecil ja lord Balfour. Samuti on Salisbury'de perekonna ülesandeks olnud aastakümnete jooksul, eriti aga 80. ja 90. aastatel, kus Armeenia küsimus väga palav oli, seista Armeenia eest, mispärast oli see perekond väga tihedalt seotud Armeenia sõjapõgenejate küsimusega. Sellepärast on arusaadav, et tänava aasta, kui täiskogu kokku astus, arvesse võttes seda viletsust, mida armeenlastel kannatada tuleb, esines ankeetkomisjon dr. Fritjof Nansen'iga eesotsas aruandega rahvasteliidule. See aruanne ei olnud päris roosiline, kuid sellest selgus siiski, et teatavad väljavaated Armeenia sõjapõgenejate seisukorra parandamiseks olemas on. Selgus, et Armeenia kõrval, seal kus praegu inimesed veel ei asu, on üks viljarikas org, mida kuivatada tuleb ja sellega soodsatel tingimustel uut põllumaad luua võiks. Et seda teha ja inimesi sinna elama paigutada, on kapitaale tarvis, milleks aga rahvasteliidul jõudu ei jätku, või kui seda teha tahetakse, siis peaksid riigid aineliselt väga rasket koormat kandma, mida need aga heameelega teha ei taha. Seda arvesse võttes pidas rahvasteliit võimalikuks Armeenia sõjapõgenejate küsimuse korraldamiseks määrata vähemat summat, nimelt 50.000 frangi suuruses. Ühtlasi tegi rahvasteliit suurriikidele ülesandeks edaspidi muretseda operatiivfondi selleks, et oleks võimalik Armeenia sõjapõgenejate seisukorra parandamiseks suuremat summat asutada, mis ulataks mitmetesse kümnetesse miljonitesse. Igatahes ma pean ütleva, et see kavatsus ei pane mingisuguseid kohustusi Eesti peale. Seda summat tahetakse kokku

saada operatiivfondina, mis ei lasuks aga kuidagi väikeriikide, vaid suurriikide peal, kes aineliselt enam kindlustatud ja olukorra poolest seda kohustatud on tegema, ja kes ka sellele küsimusele lähemal seisavad.

Järgmine komisjon, mille tööd meile üksikute ainete kaudu erilist huvi pakuvad, oli II komisjon, kus eeskätt arutamisele tuli finants-komitee aruanne meie majandusolude kohta. Vabariigi Valitsus oli see, kes rahvasteliidu poole palvega pööras, et tema oma asjatundjaid Eestisse saadaks, kes Eesti majanduseriti aga finants-olukorraga tutvuneksid ja oma seisukoha selles küsimuses annaksid, mida Vabariigi Valitsus heatahtlikult vastu võtaks ning oma finants-olukorra parandamisele asuks. Saadud materjalide põhjal seadis majanduskomitee meie majandusministri teadmisel aruande kokku, mis nõukogule ja nõukogu kaudu täiskogule esitati. Küsimus oli alamkomisjonis kaalumisel, seal tuli tema aruandena teise komisjoni ning teise komisjoni kaudu läks täiskogule samasugusel kujul, nagu ta alamkomisjonis vastu võeti ja nagu ta lugupeetud Riigikogu liikmetele tõlkena paljundatult teispäevasel Riigikogu koosolekul kätte anti. Aruandjaks II komisjonis oli Inglis õlikuningas Samuel, üks tuntavam Inglise majandusmees, kes väga rahuliku ja hea ülevaate Eesti finantsseisukorrast andis. Kindral Laidoner, kes II komisjonis liikmeks oli, kandis delegatsiooni teadmisel ette need sammud, mis meie astunud oleme nende soovivaalduste põhjal, mis rahvasteliidu rahaasjanduse asjatundjad meie finants-olukorra kohta andnud. Ma peaksin aga siinjuures tähendama, et meie samm sel ajal finants-asjatundjaid kutsuda, arvamise kuuldavale on toonud, et ta päris õnnelik ei olnud, kuna meil siis rasked ajad olid. Kõik need materjalid, mis siin paljundatult kaasa võeti ja mis loomulikult komitee poolt teatavaks tehti, on ilmakirjanduses majanduslikul alal seisma jäänud ja pakuvad halvemat pilti meist, kuna tegelikult meie seisukord praegu palju parem on, kui ta siis oli, kuna abinõud, mis tarvitusele võetud, tagajärgi on andnud, ja seega ka meie majandusliku elu pilt oleks parem võinud saada.

Üheks väga mittemeeldivaks asjaks rahvasteliidus oli eeskätt ka see, et tänavuse täiskogu avaja Prantsuse peaminister Painlevé kõneles ka mingisugusest finants-komiteest, kes Austria-Ungarit aineliselt toetanud ja nüüd seda ka Albaanias ning Eestis teeb. Seega seadis ta Eesti Albaania kõrvale. See ei olnud mitte päris õnnelik sellepärast, et Albaaniat tuntakse Euroopas, kui nõrgemat riiki finantside ja sisemise korra poolest. Kuigi see kõrvuseadmine juhuslik oli, ei jätnud see meile

isiklikult mitte head muljet. Aga aruanne, mis finants-komitee ja ka teised komiteed ette kandsid täiskogule, oli sedavõrd otsekohene ja niivõrd heatahtlikult võeti see kaalumise alla, et meie tema ettekandmise kaudu tuntuvalt kasu saime. Kuigi meil arvamisi on olnud, et meie õigel ajal oma sammu ei teinud, ei saa ometi tulla ja võtta asja nii, et kui kõik on terve, siis minnakse nõu küsima. Nõu küsitakse ikka siis, kui kellelgi midagi katki on, et seda siis parandada. Ja loomulik, kui meie rahvasteliidu poole pöörasime, siis sündis see ainult sellepärast, et meil seda tarvis oli. Kui meil tarvidust ei oleks olnud, ei oleks meie ka nõuküsimisega rahvasteliidu poole pööranud. Kui arvesse võtta peale selle seda, et aruanne, mis meist anti ja need sammud, mida meie valitsus ette on võtnud, on üldiselt teatavaks tehtud, siis ei ole minu arvates liigne meelde tuletada lõpusõna, millega härra Samuel oma ettekande lõpetas. Ta tähendas, et Eesti on väga tänurikka ülesande enda peale võtnud ja teatavaks eeskujuks olnud selles mõttes, et tema oma suveräniteeti, oma isiklikku võimu ei ole kellelegi ära kasutada anda püüdnud, vaid on pööranud rahvasteliidu poole tarviliku nõuande saamiseks, mis tohib ja peab olema eeskujuks kõigile neile, kellel nendes küsimustes mingisugust kõnelemist peaks olema.

Teistest küsimustest, mis selles komisjonis arutamisele tulid, oli esikohal Austria-Ungari abiandmise küsimus, mis tänavu aastal peaaegu lõpule jõudmas ja mida tuleval aastal lõpetatakse. Abi, mida senni antud, on võrdlemisi suur ja on ka reaalseid tagajärgi andnud, mis avalikuks tuleb selles, et rahvasteliit tulevast aastast peale on väga tuntuvalt tõstnud kohustusi, mis Austria-Ungari peale pannakse just arvesse võttes seda, et suur üleschitamise töö seal lõpule jõudmas. Kuna Ungaril tõsteti kohustuste määra kolme üksuse pealt ainult kaheksa peale, ja see on ka suur tõstmine, tõsteti Austria I pealt kaheksa peale, mis näitab, kuidas rahvasteliit hindab praktilisi tagajärgi nendes kahes riigis, kellel finants- ja majanduslik seisukord äärmiselt raske oli.

Samas teises komisjonis oli eriti tänavu aastal arutamisel terve rida majanduslikke probleeme, mis meie valitsusele ja ka teistele kodanikkudele, kes majanduslikul alal tegevad, kaugeltki ükskõiksed pole. Need on nimelt küsimused, mis puudutavad kahekordset maksumist. See on alati väga valus küsimus olnud. Siis puudutati veel küsimust ausa konkurentsi kohta kahe riigi kaupmeeste vahel, mis väga raskeks küsimuseks olnud kommerts-õiguse alal. Edasi põhimõttelik selgitamine väljaveo ja sisseveo kulu kohta, mis mõnel pool veel senni maksev, mida meie juba 1920. a.

kõrvale heitsime, pärast seda, kui Brüsselis sellekohased sooviavaldused pärast pikki ja põhjalikke kaalumisi vastu võeti, mis meil kodumaal teatavaid lahkhelisid esile tõi ja mille pärast praegu veel vaidlusi on, mis aga minu ülesanne ei ole lähemalt kaalumisele võtta. Peale selle tollide vormaliteedid, nende lihtsam tarvitamine, passide korraldamine, raudteede ühenduse paremaks tegemine, kõik need küsimused on rahvasteliidu poolt põhjalikult läbi kaalutud, on põhjalikke ettevalmistusi tehtud ja väga ülevaatlikke aruandeid kokku seatud.

Need on küsimused, mida meie ringkonnad kasutamata ei tohi jätta juba selle põhjaliku läbitöötamise pärast, mis need majanduslikud küsimused asjatundjate poolt on saanud. Mis aga majanduslike küsimuste kohta kõige tähtsam on, oli kahtlemata Prantsuse ettepanek — ja Prantsusmaa on alati katsunud eesrinnas sammuda — kokku kutsuda üldist üleilmset ökonomilist konverentsi. Huvitav ja tähelepanu väärt oli see, et ettepaneku tegijaks ei olnud keegi muu, kui Prantsusmaa endine majandusminister, üks parematest majandusteadlastest Loucheur, kes esimene oli, kes kokkuleppe teele asus Saksamaaga ja senni sellest põhimõttest alaliselt kinni on pidanud. Juba Brüsseli konverentsi ajal, kus pidi võimalusi loodama mitte ainult üksikute riikide majanduslikuks paranemiseks, vaid ka teed tasandatama rahulikule rahva majandusliku elu arendamisele, tekkis küsimus laiemast kokkuleppest. Teatavasti on pärast ilmasõda rahvusvaheline majanduslik arenemine palju kardetavamaks ja tigemaks läinud, kui ta enne oli. Ilmasõda on sundinud kõiki rahvaid valmistama ise seda, mis vähegi võimalik ja võõraste ainete tagasitõrjumiseks tollidega end piirama niipalju, kui vähegi võimalik. Loomulik, et neil suurriikidel, kes oma majapidamise tööstuse peale on rajanud — ja suurriigid on seda kõik teinud — see väga raske kanda on. Suurriigid otsivad teid, kuidas olukorrast pääseda ja väike Belgia on oma esitaja kaudu otsekohe välja öelnud, et elada lihtsalt võimatu on. Asjata on uusi turgusid otsima minna. Igaüks valmistab ise ja võimatu on mingisugust turgu leida. Kõigi nende küsimuste lahendamiseks on Prantsusmaa poolt ettepanek tehtud kokku kutsuda üleilmset konverentsi, kus, olgu ette öeldud, osa ei võta mitte ainult riigid, kes rahvasteliidus on, vaid võtavad osa ka tingimata Saksamaa ja Ameerika. Need kaks riiki, kelle juurdeastumise peale praegu on sihitud Lääne-Euroopa poliitika, ja kes rahvasteliitu peavad selleks tegema, et ta tõesti rahvasteliit on. Kahtlemata tõstab see konverentsi huvi ja tähtsust ja annab temale töötamise võimalused

palju laiemal alusel, kui see muidu olla võiks. Kas see konverents meie sisuliselt palju anda saab, selle juures lubasid delegatsiooni liikmed omavahel kahelda, sest meie oleme tooresmaterjaali maa, ja loomulikult ei saa need huvid, mis on tööstusriikidel, meil maksvad olla. Võib olla saame nii mõnegi kibeda sõna kuulda, et meie, kui tooresainete maa, ennast ka tollidega oleme katsunud piirata, et väljamaalt üksikute ainete väljavedu laiemal kujul ära hoida. Aga seda kibedust tuleb meil vastu võtta ühes teistega. Kahtlemata kasulik saab see konverents ilmarahule olema, kuigi praegu ei seatud otsekohe üles neid probleeme täies ulatuses, mida otsustada tahetakse, aga kasu vahekordade tasandamises paratamata peab olema ja saab olema. Muidugi mõista ei saa rahvusvaheline konverents kõike küsimusi enda päevakorda võtta, ja sellepärast on ettepaneku tegija juba otsekohe eraldanud üksikud küsimused, mis seal päevakorda ei tule. Kõigepealt immigratsiooni küsimus, mis ju teatavasti Ameerika ja Jaapani vahel on üheks tuleviku tülküsimuseks, kus isegi sõjaga rehkendatakse, ja mida ma ka Austriaalia kohta juba tähendasin. See küsimus ei tohi tulla selle ökonomilise konverentsi päevakorda. Teine küsimus, mis praegu ka väga terav on, kus Prantsusmaa ja Ameerika kokkulepet ei saanud, see on rahvusvaheline võlgade küsimus, mis samuti konverentsi päevakorda tulla ei tohi, mille üle kõik ühel arvamisel olid. On arvata, et see konverents kokku astub tulevase aasta esimesel poolel. Tarvilik krediit rahvasteliidu poolt on sellele konverentsile juba määratud 100.000 kuldfrangi suuruses, kuna loomulikult teised kulud riikide enda kanda jäävad, rahvasteliit võtab aga tarviliku ettevalmistuse töö oma asutuste kanda.

Nimetada jääks mul teise komisjoni ülesannetest veel paar-kolm asja, mis siiski üldist tähelepanu väärivad. Kõigepealt vaimline koostöö, kus teatavasti rahvasteliidu juures töötab üleilmne rahvusvaheline vaimlise koostöö instituut, kus hiljuti esimees oli Prantsuse mõtteteadlane Bergson, kes aga vanaduse tõttu selle ülesande maha on pannud. Ta asub Prantsusmaal. Prantsusmaa valitsus on tema kasutada andnud ühe parema hoone Palais Royali, kus ta oma tööd teeb. Mis on õieti tema ülesanne, eriti selles mõttes, mis meid huvitada võiks? Tema ülesanne on arendada rahvastevahelist koostööd vaimlisel alal, eriti aga seal, kus võimalik on tuleviku peale mõju avaldada, eriti ülikoolide õppekavade ühtlustamine, diplomide küsimus, näiteks kas võib Eesti ülikooli lõpetanud arst esineda ka väljamaal, kas on diplomid maksev. Sealjuures pannakse erilist rõhku just õppiva noorsoo,

nimelt üliõpilasvahelise koostöötamise peale. See töö on teatavasti oma tagajärgi andnud, mida kodumaal meie ülikooli ringkonnad hästi tunnevad.

Meil ei ole kahjuks võimalik selle suure asutuse juurde oma alalist liiget määrata, sellepärast, et seal peab olema inimene, kellel suur teaduslik nimi. Meie inimesed ei ole niikaugele oma tutvusega jõudnud, aga seal on selle asutuse kõrval olemas teaduslikud atasheed, ja meie delegatsioon on tarvilikult pidanud ka Vabariigi Valitsusele ette kanda, et niisuguse atashee pidamine seal riigile mingisuguseid kohustusi peale ei pane, ometi aga meie koostöötamisel teiste Euroopa riikidega ainult ksaulik oleks.

Üheks suureks asutuseks, millega tänavu aasta sõda pidama hakati, on rahvusvaheline tervishoiu korraldus. See on asutus, kes väga suure eesmärgi endale ette on seadnud ja suuri rahalisi kulusid on tahtnud rahvasteliidu peale panna, ja kes sellepärast tänavu aasta kibeda sõnade osaliseks sai.

Juhataja **T. Kalbus**: Riigikogu koosolek on kestnud üle kahe tunni, sellepärast kuulutan 15-minutilise vaheaja.

Vaheaeg algab kell 7.10 min.

Pärast vaheaega jätkub koosolek kell 7.35 m.

Koosolekut juhatab abiesimees **T. Kalbus**.

Sekretääri kohal abisekretäär **J. Piiskar**.

Juhataja **T. Kalbus**: Koosolek kestab edasi.

A. Anderkopp (töer): Mina jäin peatama rahvasteliidu tervishoiu komitee juures ja tähendasin, et selle asutuse töö võrdlemise laiali tahab ennast painutada ja sellepärast temaga väga suured vaidlused on olnud ja et temale tänavu aasta eriti Inglismaa poolt väga teravaid etteheiteid tehti, et tema rahaliselt liig suuri kohustusi peale paneb. Sisuliselt peab ütleva, et see asutus väga suure töö on teinud just rahvaste tervishoiu mõttes, uurides abinõusid üksikute taudide vastu ja omalt poolt välja saates uurimiskommisjone, mis kaunis kaliks on läinud mitte rahaliselt, vaid inimeste — arstide kaotamise mõttes. Mitte kaua aega tagasi, kahe aasta eest sai surma kaks arsti külgehakkava tõbe juures, mida nad lähemalt uurima läksid. Üheks raskemaks haiguseks, mis viimasel ajal laiali laguneb, on malaaria ehk palodism, mille vastu võitlemiseks tervishoidlik komitee väga palju oma tööd on pühendanud. Kui aga seda küsimust meie seis-

kohalt võtta ja seda tööd, mis tervishoidlik komitee teeb, siis peab tunnustama, et meie otsekoheselt see töö suuri tagajärgi anda ei saa. Küll on aga ta mujal seda andnud. Poolamaal 3—4 aastat tagasi, kus väga rasked tõved peale tahtsid tulla, oli rahvasteliidu tervishoidlik aparaat see, kes oma käega vahele astus ja sellega palju suutis ära teha. Meil aga niisuguseid külgehakkavaid haigusi ei ole, välja arvatud üks haigus, see on tiisikus. Selle vastu otsekohene uurimine ei aita, vaid siin on kõigepealt tarvis kapitaali, et parandada meie sotsiaalset olukorda ja korteriküsimust, mis sellega ühenduses on. Peale selle on meie maa üle külvatud veega, mis meile kõige raskem, aga see nõuab suuri kraavimistöid, mis kahtlemata meile osalise kliimaatilise muudatuse kaasa tooks, mida aga kitsas tervishoidlik töö meile anda ei suuda. Peale selle oleks veel praktiline ülesanne, nagu haigemajad ja sanatooriumid. Meil aga on üksainuke tiisikuse sanatoorium, teist tahetakse asutada, kuid rahaleidmine ei ole kerge ja ei teata sellepärast ka, kuhu viia teda, kas Tartu või Nõmmele, kas lähemale ülikoolile või lähemale pealinnale. Need on küsimused, mis meile palavad on, need nõuavad raha ja nagu ma ütlesin, see asutus meile seda anda ei saa. Kuid selle peale vaatamata on terve rida üldisi meetode leitud, vahetatakse vastamisi arste, mida ei ole meil veel kasutatud. Võib olla teeks valitsus hästi, kui tema mõtlema hakkaks, kas see meil läbiviidav ei oleks. Sedaviisi suudaks see töö ka meile teatavat tagajärge anda.

Viimane küsimus, mis viiendas komisjonis kaunis elavalt päevakorrale tõusis, oli üks projekt, mis kauemat aega välja töötatud ja mille väljatöötajaks on olnud Itaalia senaator Ciralo, kelle nimi sellel läbi üle ilma kuulsaks on saanud. Milles seisab tema kavatsus? Tema juhib tähelepanu selle peale, et ilmas on terve rida õnnetusi, mida keegi ette näha ei või ja mis rahvale väga suured hoobid arenmises annavad. Tuletame meelde kas või kolme aasta eest Jaapanis möödunud õnnetust, mis terve linna ära hävitas ja need inimesed, kes ellu olid jäänud, olid väga raskesse seisukorda asetatud. Mida tahab see projekt teha? Tema tahab luua üht iseäralikku nõndanimetatud rahvusvahelist kapitaali, millest sarnasel juhtumisel tuleks abi anda neile rahvastele, kes kannatanud on. Sealjuures ollakse arvamisel, et niisugune abiandmine ei tohi laieneda üksikute ringkondade peale, vaid ta peab ülemaaline olema, abi sarnasei puhul, kui terve rahvas selle alla kannatab.

Mis puutub kapitaalidesse, millest abi tahetakse anda, siis oli ettepanek rahvasteliidu eelarve korras määrata selleks 600.000 kuldfranki,

mida täiendatakse vabatahtlikkude dotatsioonidega üksikute isikute ja üksikute asutuste ja valitsuste poolt, kes seda heaks peavad ja kelle südametunnistus seda tarvilikuks tunnistab. Missugune saaks olla selles küsimuses väikeriikide seisukoht ja ühes sellega ka meie? Kõik väikeriigid on seda küsimust omavahel kaalunud ja otsusele jõudnud, et see projekt neile ja ühes sellega ka Eestile kuigi palju anda ei või, sellepärast et meil niisuguseid õnnetusi olla ei saa. Mis meil olla võib ja mille all meie tänavu aasta kannatanud oleme, see on terve maa üleuputamine. Meie näeme, et meie vili selle all kannatab, ja et meil praegu kartulitevõtmise juures keerulised päevad on, ja et üks meie lõunamaa produkt — lina, tormi ja saju all väga tugevasti maha sai löödud, rohi kasvas läbi ja mis saadakse, on oma väärtuse poolest õige nõrk. Niisugune õnnetus selle abiandmise alla ei käiks. Ka teine õnnetus, nagu Hiinas, kus Kollane jõgi üle kallaste läks, mille ääres 20 aasta eest ägedaid ja tugevaid lahinguid peeti, ja mis kümnete ja sadade viisi uppunuid vee alla mattis, ei kuuluks selle alla.

Kui see nõnda on, siis ei ole meil iseäralikke lootusi sellest kapitaaliga osa saada. Küll võime aga rehkendada sellega, et meile kohustusi peale pannakse, aga lootusi kapitaaliga midagi saada meil ei ole. Pealegi on harilik nähtus inimkonna ajaloos see, et esialgu on kohustus vabatahtlik, kuid kui tema elupäevad raskeks muutuvad, siis tuleb ka kohustus maksta ja samuti peaks siis Eesti riik sinna uusi summasid juurde maksma teadmises, et väga kaheldav on, kas meie nendest summadest midagi tagasi saaksime. Kui meie aineliselt jõukad oleksime, siis võiksime meie ju endile seda lubada, et meie nendele maadele, kelle olukord üksikute õnnetuste puhul raske oleks, appi tuleksime oma ressursidega, aga meie teame, et meie oleme vaene rahvas, meie võitleme puudusega ja sellepärast meil üleliigseid summasid loopida ei ole. Sellepärast ei ole meie ka olnud nende ridades, kes seda projekti aktiivselt ja heatahtlikult toetanud on. Nagu ma tähendasin, ei ole see mitte ainult meie seisukoht, vaid ka teiste väikeste riikide seisukoht ja sellepärast on loomulik, et see projekt vastuvõtmist ei leidnud, vaid tema valitsustele veel kord järelekaalumisiks saadeti. Tahaksin päris kindlasti uskuda, et ma ei eksis oeldes, et ka tuleval aastal sellest projektist head nahka saada ei või, sellepärast, et kõigepealt nende summadega ikkagi kuigi palju ära teha ei suudeta ja kartus on uute kohustuste eest, ja teadmine, et sealt väga vähe ja võib olla ka mitte midagi saada oleks, väikesed riikid kaasa minna ei lase. Õnnetused, mis sünnivad, on väga suured,

ja ärgem unustagem, et näiteks Inglismaal õnnetuste peale, mis tema kodumaal ette tulevad, isegi kõige vähemal määral arvatult, aastas keskmiselt umbes 25 miljonit naela, see on ligi 250 miljonit kuldrubla ära kulutatakse, või kui võrrelda meie riigi eelarvega, siis näete, missugune määratu summa see on. Ja kui niisugusest väikesest kapitaaliga, nagu 600.000 franki põhikapitaalina, tahetakse toetusi välja anda, siis oleks terve see kapitaal kahekolme päevaga läinud. Tulevad uued kohustused peale panna, lootusi aga, nagu ma juba tähendasin, on väikeriikidel vähe, iseäranis põhja riikidel, kus olukord üldiselt teistsugune. Lõunamaadel võib ju veel üks või teine loodusõnnetus juhtuda, nii on isegi Schveitsis olnud väike maaväriseimine, võib olla, et see edaspidi veel suuremal ulatusel kordub, ja on inimesi, kes arvavad, et seal ka vulkaan võib tegevusse astuda. Igatahes on need probleemid, mille üle keegi otsustada ei või ja millele meie hulgast vast keegi vastust anda ei oska. Igatahes on aga põhja riigid selle projekti vastu kindlasti eitavale seisukohale asunud.

Jääks järgi ainult veel peatada ühe komisjoni tegevuse juures ja põhimõtte juures, mida see komisjon ette kandis täiskogule, see on nimelt rahvasteliidu enda sisemine rahaline seisukord. Kui see 1923. a. kaunis raske oli selle tõttu, et üksikud riigid kohustuste suhtes, mida nemad osaliselt aktsepteerisid, vastu vaidlesid ses mõttes, et summad, mis meile peale pandud, liiga suured on, et see õiglane ei ole, et nemad seda kandma peavad, mille tõttu üksikud riigid oma kohustusi päris hea tahtmisega ja korralikult ei täitnud, oli sel ajal tagajärjeks see, et kassa kord peaaegu tühi oli ja rahvasteliit sunnitud oli appihüüdega suurriikide poole pöörama, et need temale laenu annaksid. Olukord on nüüd paranenud, kuna kindlasti riikide käest nende osade tasumist on nõutud, aga see on ka halbtusi enesega kaasa toonud. Veel sel suvel oli juhtumine, kus üks Lõuna-Ameerika riikidest, nimelt Kostarika, oma maksudega viivitas ja rahaline departement, kes mitte kannatada ei tahtnud, sinna päris rahuliku tooniga järelepärimise läkitas. Tagajärg oli see, et Kostarika valitsus, selle üle mitte headmeelt tundes, teatava sammu tegi, mis mitte kerge ei olnud, sellega, et tema rahvasteliidust eemale jäi. Võib olla, siin oli süüdi kirja terav toon. Seda aktsiooni ei võetud aga mitte tühisena ette. Igatahes katsuti tänavusel rahvasteliidu täiskogul seda küsimust lahendada, ja täiskogu võttis otsuse vastu ja pööras Kostarika poole selles mõttes, et viimane omalt poolt tõsiselt kaaluks, kas need põhjused niisugused on, mis teda rahvasteliidu tööst täiesti eemale sunnivad hoidma, ja kas tema mitte võimalust

ei leia uuesti rahvasteliitu tagasi pöörata. Rahvasteliidu rahalisele seisukorrale on mõjunud kaasa kindel kokkuhoidmine, mis teatavaid tagajärgi on andnud ja ka see, et riigid oma kohustusi on hakanud korralikumalt kandma.

Viimane suurem kokkuhoidmine pandi maksma 1923. a., kui Poincaré Prantsuse valitsuse eesotsas Prantsuse riigi eelarve kokkutõmbamisele asus. Siis oli Prantsuse delegatsiooni seisukoht see, et eelarve tuleks kokku tõmmata. Tema oli nimelt üle 25 miljoni kuldfrangi läinud, ja Prantsuse delegatsioon rõhutas seda, et ennem kui eelarvest maha ei ole tõmmatud 10%, Prantsuse delegatsioon eelarve poolt hääletada ei saa. Sel ajal asuti kiire korras uuesti eelarve läbivaatamisele ja suruti seda ka kokku, nii et tema alla 23.000.000 välja tegi. See kokkuhoidmise töö on kõige aja edasi läinud. Selle tagajärg on see, et praegu rahvasteliidu kassas puhast ülejääki on tervelt 10 miljonit kuldfrangi, mille kasutamisele teatavas mõttes ka asutud on, et rahvasteliidule sellest mingisugust tulu kätte saada, mille juures ma lähemal ajal mõne sõnaga peatan.

Kui vaadata üldiselt neid kulusid, mis rahvasteliidul praegu on, siis võib öelda, et tema aastane eelarve kõigub 22 ja 25 miljoni vahel. See on summa, mis nähtavasti ka tulevikus enam-vähem kindlamana püsima jääb. Võib olla, et üksikud suurendamised juurde tulevad, kuid sellejuures langevad mõned teised summad ära, näiteks Armeenia sõjapõgenejad, kellest ma rääkisin, langevad ära, siis Vene sõjapõgenejate küsimus, samuti oopiumi uurimised, mis Euroopale väga valu teevad. Euroopa turud on oopiumiga üle külvatud, katsutakse kõigiti selle vastu võidelda, aga see on väga raske. Väga raske sellepärast, et riik, kes praegu võrdlemisi suurel määral moonisid kasvatab — see riik on Persia — ise avameelselt seletanud on, et tema siin midagi parata ei saa, sest tema maa ei kasvatavat heameelega muid kasvusi, kui just seda, millest oopiumi valmistatakse. Ei tahaks just uskuda, et see nii on. Igatahes olid rahvasteliidus kibedad vaidlused selle küsimuse ümber, vaidlused, mis piinlike stseenideni viisid, mille sarnaseid rahvasteliidus varem kunagi nähtud ei ole. Igatahes võeti vastu krediit, et saata kohapeale komisjon, kes siis järgi vaatab, kas Persias peale moonide midagi kasvab, või ei. Kui niisugused küsimused lahendatud on, langeb see ja mõned teised üksikud krediidid ära ja kui mujalt kulusid juurde tulebki, siis ei tõstaks see ikkagi rahvasteliidu eelarvet üle eelpool tähendatud määra. Aga, nagu ma ütlesin, on tänavu aastal üksikuid kulusid juurde tulnud, mida enne polnud. Ma tähendasin juba selle peale, et on

määratud krediit Vene sõjapõgenejate jaoks, neid Brasiiliasse viies. Mina isiklikult pean arvama, et see krediit tuleval aastal uuesti jälle üles võtta tuleb, sest minul on niisugune tundmus, et need sõjapõgenejad mitte Brasiiliasse ei jää, võib olla, et neid ka veel tuleval aastal sinna viiakse, aga väga võimalik, et osa neist sealsetele raskustele vastu panna ei suuda, kuna juba meie inimesed, kes põlluharimisega enam harjunud — ja üldse on meie iseloom palju püsivam — väga paljud tagasi on tulnud ja ütlevad, et nendes rasketes oludes, mis seal valitseb, nad omale elujärke asutada ei suuda, siis on väga võimalik, et neist Vene sõjapõgenejatest osa tuleval või ületuleval aastal tagasi tuleb tuua. Igatahes on tänavune rahvasteliidu eelarve mõnesaja tuhande võrra suurem ja üle 22.000.000 kuldfrangi. Kuidas katab rahvasteliit need kulud? Ja missugune osa — see võiks eriti huvitav olla meie finants- või riigikassa seisukohalt välja minnes — meil kanda tuleb? Selleks, et ära määrata, missugusel ulatusel igal riigil kulusid kanda tuleb, talitatakse nõnda. Määratakse kõigepealt ära üks üldine skaala ehk parem, nagu seal nimetatakse, palju igal riigil tema rahaliste üksuste järele maksudes osa tuleb kanda, arvesse võttes sealjuures riigi maksuvõimalust, tema majanduslikku jõukust ja muid tegurid, mis mõõduandvad on. Senni oli tarvitusel ajutine skaala, mis kestab kunni tänavu aasta 31. detsembrini, mille parandamiseks palju tööd on tehtud, mida aga siiski lõpulikult ei ole suudetud parandada sellepärast, et ei ole veel välja kujunenud riikides stabiilne olukord, rahakursid on mitmelgi pool alles täiesti kõikuvad ja kaubanduslik bilans on asi, mis iga aastaga muutub. Seda näeme Euroopas niihästi suurte kui ka väikeste riikide juures. Peale selle on terve rida tegurid, mis ilma sõja järele senni pole suudetud likvideerida, tegurid, mis ei lase öelda, et ühe või teise riigi maksuvõime on lõpulikult niisugune või teistsugune. Aga põhjalikku tööd on siin tehtud, aluseks võttes neid elundid, mida riik tarvitab oma rahva ülevalpidamiseks. Järgneva 1926., 1927., 1928., aasta jooksul on kavatsatud ühte uut skaalat, mille möödumisel juba siis lõpuliku kavaga ühineda taheti. Missugune on see kava ja kas tema meie on kasulik? Tema võeti ühel meele vastu, välja arvatud Leedu, kes aga pärast erapooletuks jäi, mis ühtlasi ka teatava sissekukkumise Leedule kaasa tõi. Ma pean oma kohuseks pärast näidata, kuidas õieti Leedu vahekord teiste riikidega kujunenud on. Igatahes head tema Leedule ei ole teinud. Kogu skaala üksuste summa on määratud 937 üksuse peale, see arv on suurem kui endine arv, kuid meil on

kasulikum, mida rohkem üksusi, siis on iga üksuse kohta vähem maksta.

Selle vastu on aga tõusnud üksikute riikide maksusumma, suurenenud on Prantsusmaal, Inglismaal ja ka teistel Euroopa riikidel, kellest ma juba kõnelesin, need on Ungari ja Austria. Meil oli senni maksta 5 üksust, kuid arvesse võttes neid raskusi, mida sõjakulud kaasa tõid, vähendati meie arvu ajutiselt 2 üksuse võrra ja maksame sellega nüüd 3 üksust. Uue kava järele, mille üle meil pikemaid läbirääkimisi on olnud, katsutakse selgusele jõuda, mida mööda on võimalik määrata seda, kuipalju iga üks maksma peab. Meie üksuste arv on määratud lõpulikult 3-e peale, sellega oleme meie seatud seisukorda, kus alaline üksuste arv on fikseeritud.

Meie naabritel on need arvud järgmised: Soomel — 10, Leedul — 4 ja Lätil — 3. Leedul tekkis selle 4 üksuse pärast, nagu ma juba tähendasin — halb seisukord, mis mitte häid tagajärgi ei andnud. Leedu esitaja härra Galvanauskas seletas alamkomisjonis, kus raskemad küsimused arutamisel, ja mis raskemate küsimuste arutamiseks eriti loodud, et see summa, mis Leedule peale on pandud, ei ole õiglane ja Poolaga võrreldes õiget proportsiooni välja ei anna. Tema suutis kuidagi näidata, et Poolas langeb ühe inimese peale 1 üksus, kuna Leedus see kaks üksust tuleb, kuidas ta seda kalkuleeris, seda ma ei tea, sest ta ei seletanud, missugune alus temal oli. Selle võrdluse pealt läks tema üle Läti peale ja selles oli öieti see halb asi. Ta püüdis näidata, et Läti vähemalt niisama palju maksma peab kui Leedu ja põhjendas seda Läti ja Leedu põllumajanduse produktiooni võrdlusega, näidates, et see produktioon ühesugune on ja et Lätis produktioon mõnes asjas isegi suurem olla. Selle peale oli alalise komisjoni juhataja, Reveilland, kes põhjalikku tööd selle küsimuse juures on teinud, ära näidanud andmetega, et Leedu produktioon Lätist $\frac{1}{3}$ suurem on. Selle peale oli härra Galvanauskas vastanud, et need andmed õiged ei ole, mille peale alalise komisjoni juhataja seletas, et need andmed on saadud Läti ja Leedu välisministriumide kaudu. See oli hoop näkku, mille peale härra Galvanauskas öelda võis, et meil on kodumaal halvad ametnikud, kes korralikult ei oska statistilisi andmeid koguda. See oli teine valus samm, sest vastus oli lihtne: rahvasteliidu komisjon ei otsusta selle üle, kas Leedus rumalad ametnikud on või mitte. Oleks see konflikt sellega seal lõppenud, oleks asi korras olnud. Leedu esitaja pidas aga tarvilikuks veel täiskogus seda ette tuua, mis peab ütleva, väga halva mulje Leedust, vähemalt selles küsimuses jättis, kui peale selle juurde

lisada, et Leedu esitaja välja astus Meemeli küsimuse juures, kus väga terav konflikt tuli ja kus Leedu esitaja isegi koosoleku keskel lahkus, siis on arusaadavad need etteheited, mis terve väljamaa ajakirjandus üles on võtnud. Leedu on toonud esimesena parlamendi võtted rahvasteliitu, mida Leedule ette heita tuleb. Meie delegatsiooni liikmetele on jäänud mulje, et Leedu niisuguste sammudega omale poolehoidu ei võida, vaid on aidanud seda vähendada, mis kaunis halvaks iseloomustuseks tervele Balti riikide rühmale.

Need on andmed, mis avalik saladus, ja ma arvan, et ma halvasti ei ole teinud, kui ma Riigikogu, meie kõrgemat seadusandlikku asutust sellega lähemalt olen katsunud tutvustada, missugune vahekord praegu valitseb Leedu vahel teiste riikidega.

Üks huvitav nähtus on juurde tulnud kulude jaotamisel. Iga aasta oli teatud kontingent riiksid Euroopast, eestkätt Rumeenia ja mõni teine väljaspoolt Euroopat, kes oma osa vähendamist nõudsid ja selleks enda finantse paljastama hakkasid ja mitte heast vaid halvast küljest, see oli tänavu aastal kadunud.

Mis puutub tegelikult nendesse summadesse, mis meil kanda tuleb, siis on pilt järgmine:

Eelarves oli 22.980.000, nii et iga üksus tegelikult teeks välja 24.600 franki, kuna meil kolme aasta jooksul on maksta kolm üksust, ja ma ei tahaks uskuda, et meie selle aja jooksul võiksim kellest oma naabrist ette jõuda, siis oleks iga-aastane summa, mis meil rahvasteliidu maksudena maksta tuleks, ümmarguselt 5.450.000 Emk. Üheks suuremaks kuuallikaks, mis ilma mingisuguse tuluta, on rahvasteliidule olnud koosolekute pidamine, olgu need rahvasteliidu täiskogu koosolekud, tööbüroo koosolekud või mõni teine konverents, nagu neid seal tänavu aastal koos istus sõjariistadega kauplemise piiramise küsimuse otsustamiseks jne. Kõige suuremat peavalu teeb ruumide küsimus. Genf, nii kena linn kui ta ka ei ole, kannatab selle all, et temal korralikku koosoleku-saali ei ole. Rahvusvahelise tööbüroo konverentse peetakse ühes vanas kirikus, mis praegu on kontsertsaaliks või „Reformatsiooni saaliks“ ümber ehitatud. See on väga halb saal ja mõnigi mees on selle üle naernud, et selle saali eesriided on lapitud, nagu vanad tööliste püksid. Seda nimetatakse küll „klaaskupliga saaliks“, mida ta aga mitte ei ole. Ta on pime, temas peab töötama elektrivalgusel. Kulud aga, mis selle eest välja maksetakse üüridena, ei ole väikesed. Sellepärast on juba mõnda aastat mõte liikunud, et rahvasteliit peaks omale väärilise asukoha looma, kus tema korralikult töötada saaks, et peaks tõsisemalt mõtlema

hakkama ühe rahvastepalee peale. Selleks määrati ka läinud aasta eelarves krediiti 4 miljonit franki, mille kasutamiseks kokku astus rahvusvaheline arhitektide komisjon, et seda küsimust põhjalikult kaaluda. Praegu, nagu teada, asub rahvasteliit ühes paremas võõraste-majas, mis kaunis kallilt — $5\frac{1}{2}$ miljoni kuldfrangi eest osteti. Tõusis üles küsimus uue koosolekusaali ehitamiseks, et võimalik oleks korralikult tööd teha. Praegune saal on $1\frac{1}{2}$ korda nii suur kui meie oma, ja olgugi, et seal häälesuurendajad olemas, on ta akustika võimatu raske, tuleb tähelepanu äärmiselt pingutada, kui väljamaalane prantsuse- või ingliskeelt kõneleb, et sellest korralikult aru saada. Peale selle, kui uue konverentsi saali ehitamise küsimus päevakorda tuli, kinkis Genfi linn ja kanton kokku ühe krundi, mis praeguse sekretariaadi kõrval. See krunt on kaunis suur, 4,5 tuhat ruutmeetrit, kuid arhitektide komitee jõudis otsusele, et ühte korralikku ehitust, mis tõesti rahvasteliidu ja rahvastepalee nime väärt oleks, sinna ehitada ei saa, ja ka see raha, mis eelarves määratud, on vähene. Mis teha? Vaadati ümber ja leiti, et sealsamas kõrval, mitte kaugel, on paari väikese majaga tarvilikult suur vaba krunt olemas, mis ka järve äärde läheb ja väga ilusal kohal on. See krunt on väga suur ja sinna võib edaspidi ehituse juurde teha, kui rahvasteliit seda tarviliku leiab olevat, nii et ka mõned teised rahvusvahelised instituudid sinna üle tulla võivad. See krunt on suur, üle 46 tuhande ruutmeetri. Tema hind oleks 2 miljonit kuldfranki. Nüüd tekkis probleem üles, et kui korralikku saali ehitada, läheks see maksma rahvusvahelise arhitektide komitee arvamise järele 8 miljonit kuldfranki. Kas anda seda raha? Arvati, et kui ehitada uus saal, siis sellega ühenduses peaks olema ka sekretariaat ja muud alalised asutused. Ühtlasi tuldi otsusele, et pole mingit otstarvet vana saali tühjaks jätta ja kõige loomulikum oleks praegune krunt ühes ehitustega ära müüa. See otsus võeti vastu ning ajalehtede kaudu on teadustatud kuulutuste teel, et need ruumid on müüa. Kõige otstarbekohasem oleks sinna uuesti võõraste-maja sisse seada. Arvati, et uued ruumid võivad valmis saada 1927. a. sügisel. huvitav nähtus on see, et hinnad ka seal, nagu meil kodumaalgi palju odavamaks on läinud. Ei ole mingit lootust praeguse rahvasteliidu hoone eest oma raha kätte saada. Nagu juba tähendasin, maksid nad krundiga kokku $5\frac{1}{2}$ miljonit kuldfranki. See on võrdlemisi suur raha. Nüüd on Genfi linn ja kanton sinna veel krundi juurde kinkinud, mis praeguse hoone all olevast krundist ainult veidi vähem on. Sellele majale ei ole midagi juurde tehtud ja ei loodeta tema eest nüüd mitte rohkem saada kui $4\frac{1}{2}$

miljonit. Rahvasteliit kaotaks tervelt ühe ümarguse miljoni ja annaks teise krundi veel peale selle kaasa. Et aga praegusele krundile võimalik ei ole uut koosolekusaali ehitada, siis tuldi ühemeelsele otsusele, et kui vähegi võimalik, siis vana ära müüa ja uued hooned koos üles teha. Uued hooned läheksid maksma järgmiselt: 8 miljonit läheks konverentsi saali peale või rahvastepalee peale nagu teda nimetada tahetakse ja 2 miljonit krundi peale, see oleks kokku 10 miljonit. Praegusel chitusel on väga suured puudused. Seal on väikseid komisjonide tube, umbes niisuguseid, nagu see tuba, kus meie väliskomisjon koos istub, kus palju inimesi koos, mis tervislikult seisukohalt kaugeltki hea ei ole. Nagu kõneldi, on Schweitsi tervishoiu valitsus käinud rahvasteliidule peale, öeldes, et niisugune olukord kuidagi ei lähe, kuna tervishoiu seadused ja muud korraldused sarnast olukorda kesta ei luba. Sellekohane juurdeehitus läheks umbes maksma 1 miljon 700 tuhat kuldfranki. Kui vana ehituse eest loodetud summa kätte saadakse, siis tuleb see summa kaugelt vähem ja saaks igatahes kaks väga ilusat hoonet, mis seda väärt on, et nad rahvasteliidu ja rahvastepalee nime võivad kanda.

Need oleksid üksikasjalised tööd komisjonides. Peale üldise ülevaate, kus ma katsusin analüütilist seletust anda rahvasteliidu tänavuaastastest tööd ja väljavaadetest, on mul veel teha kokkuvõtte rahvasteliidu arenemise ja tema väljavaadete kohta tulevases elus. Tõsi on, et tänavuaastane täiskogu läks läinudaastastest suuresti lahku. Läinud aastal olid seal suured inimesed ja kerkisid üles suured põhimõtted, mis vist kunagi ei kustu. Tänavuaastane töö oli hall, kuid võrdlemisi reaalne, nagu seda meie delegatsioon hindas. See reaalsus oli Eesti riigile tähtsam kõigest. Meie ei ole ükski aasta suurriikide seisukohast nii selget pilti saanud kui tänavu, sest nad kippusid vaidlema, uusi kompromisse tegema ja see ei andnud kunagi selgust. Nüüd on vahekorrad enam-vähem selged ja meie valitsusele on ühtlasi teada, millega tema rehkendada võib. Kordan veel kord: Hall, reaalne, kuid tagajärjerikas oli tänavuaastane rahvasteliidu töö selle poolest, et nüüd selge on, missuguses sihis minna võidakse, on teada, mida meie loota võime ja mida meie loota ei või. Teist teed ei ole, kui see, mis tänavu aastal rajatud. Omal ajal oli üks inimene, keda nimetati rahvasteliidu südametun-nistuseks, see oli lord Robert Cecil, kes iga aasta otsis probleeme, otsis sõnu ja aluseid, et katsuda üles tõsta jällegi mõnda uut mõtet, et rahvasteliidu prestiihi väljaspool kõrge hoida ning temale poolehoidjaid juurde kutsuda.

Seda ei ole nüüd enam tarvis, sest see asutus kasvas iga aastaga kordkorralt. Tänavu aastal, nii imelik kui see ka ei olnud, oli lord Robert Cecil see, kes sootu vastupidisele seisukohale asus. Ta kinnitas otsekohe ja lihtsalt: mu härrad, ärme tõttame, ärme teeme tööd ülepeakaela ja kaalumata, läheme parem pikkamööda aga kavakindlalt edasi. Teiste sõnadega põhimõte, mida meie Vene elus tunneme, tische edesch, dalsche budesch. Kui seda oleks Robert Cecil öelnud 3 aasta eest, siis poleks see tähendanud muud, kui rahvasteliidu lõhkumist. Praegu aga neid sõnu öeldes võis ta seda teatud julgusega teha teades, et rahvasteliit on nüüd kindlale pinnale asunud asutus ja niisugusele kindlale pinnale, mille kohta võidakse öelda, et ta tõesti kindel on. Üksi väikesed riigid ei hoiu seda asutust üleväl, vaid suured ilmariigid on need, kes temata läbi ei saa, ja omalt poolt teevad ja kõik peavad tegema tema seisukoha kindlustamiseks. Sellepärast võis ka Inglismaa esitaja tänavu aastal tagasikiskumise sõnu esile tuua, teadmises, et seda asutust niisugused sõnad tagasi kiskuda ei suuda, vaid et tema poolehoid kindlustatud on.

Minul jääks järele ainult puudutada vahekorra oma naabritega, kellega meil alati rahvasteliidus läheme koostöötamine on olnud, nii põhjapoolsete kui ka lõunapoolsete naabritega. Nagu teada peeti rahvasteliidu istungjärgu esimeste päevade ajal ära Balti riikide välisministrite konverents, mille päevakord seekord väga lai ei olnud, kuid üksikud küsimused ja eriti küsimused julgeoleku kindlustamise kohta tulid seal kaalumisele, mille juures ühemeelselt otsusele jõuti, et neid põhimõtteid kaitsta tuleb ja kaitsma peab. Selle järele on kõik riigid käinud ja üksteist vastastikku aidanud. Läbisäämine naabritega on meie delegatsioonides kõige parem olnud, mis meile midagi soovida ei ole jätnud. Samuti peaksin ma lõpuks tunnistama, et ka meie enda delegatsioonis, mille koosseis -3 liikmeline, on läbisäämine kõige parem, niisamuti oleme ka täielikus üksmeeles töötanud, nii et Genfi tagasi tulles võisime Vabariigi Valitsuse ees täiesti ühemeelse aruandega esineda. Praegu teen seda nii valitsuse kui ka delegatsiooni nimel otsekohealt tunnistades Riigikogu ees.

Juhataja **T. Kalbus**: Korra kohta on sõna rkl. Martna'l.

M. Martna (stp): Panen ette teada- ande puhul läbirääkimisi avada.

Juhataja **T. Kalbus**: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

M. Martna (stp): Kui ma selle ettepaneku tegin, siis oli mul paar küsimust keele peale tekkinud nende huvitavate arutuste puhul, mida me praegu kuulsime. Mina ei jõudnud selgusele järgmise asjaolu kohta. Läänud aastal, kui meie delegatsioon Genfi tagasi tuli, andis selleaegne välisminister härra Pusta teada, et Eesti delegatsioon ja välisminister olid kõigest jõust nõndanimetatud Genfi protokolli toetanud. Härra Pusta seletas seekord, et Genfi protokoll üleilmist rahvusvahelist rahu kindlustada võib ja sellega ka meie huvid, meie iseseisvus kindlustatud oleks. Aruandest ja ja ajalehtedeveergudelt olen mina aga tähele pannud, et meie selleaastane delegatsioon enam sellel seisukohal ei seisnud. Härra Anderkopp, delegatsiooni liige ja aruandja, tähendas, et Inglise välisminister Chamberlain on kinnitanud, et Genfi protokoll teostatav ei ole, ja põhjendas seda teatavate ilmavaadetega Prantsuse ehk Romaani ja Inglise- ehk anglo-saksi rahvaste juures. Olla selgunud, et enne peab lepinguid tegema üksikute riikide vahel ja siis alles võib üldiste lepingute juurde minna. Ma pean selle juures ütleva, et kui läänud aastal Inglismaa esitajaks Genfi Macdonald oli, nagu seda tänavu aastal Chamberlain on, ja võib olla tuleval aastal on jällegi Macdonald, tööpartei liige, see, kes Inglismaad rahvasteliidus esitab — siis ei või siin kindlate ilmavaadetega tegemist olla, mis suuri rahvaid eraldavad, vaid siin peavad teistsugused asjaolud mõõduandvad olema.

Edasi tähendas aruandja, et rahvasteliidus suured riigid mõõduandvad on seisukohtade võtmises, millest ära oleneb, missuguses sihis rahvusvaheline rahu kindlustatakse, sest et suured riigid on rahvasteliidu ellu kutsunud. See on õige, meie peame sellega rehkendama, Aga küsitavaks kerkib siin üks asjaolu, kas siis ainult silmapettuseks on rahvasteliidu põhi-seadus välja töötatud, see demokraatlik põhi-seadus. Selle demokraatliku põhiseaduse põhjal, olgugi et suurriigid rahvasteliidu ellu kutsusid, on põhiseaduse najal suurele kui ka väiksele riigile ühesugune hääleõigus antud.

Need on vastukäivad seisukohad, mis lähemat selgitust vajavad, eriti huvitaks mind aga nüüd teada saada, kuidas Vabariigi Valitsus selle asja peale vaatab, nimelt Genfi protokolli peale. Kui ma ajakirjanduses rahvasteliidu koosoleku käiku jälgisin, siis jäi minule mulje, et rahvasteliidu selleaastasel koosolekul veel riikide esitajaid oli, kes Genfi protokolli loobunud ei olnud, ja ma võin juurde lisada, et sotsialistlik tööliste internatsionaal tänapäevani Genfi protokolli toetab; niisama toetab teda ka rahvusvaheline ametühisuste liit. Nõnda peaks öelda võima, et rahvusvahelisel töö-

lisliikumisel ühine siht on ja et need organisatsioonid igäiks omal maal kohustatud on selleks mõjuma parlamentides ja teistes kohtades, kus see võimalik on, et Genfi protokoll siiski ellu viia. Kui läinud aastal Eesti seisukoht rõõmustaval viisil niisugune oli, et ta Genfi protokollist kinni pidas, ja ma usun, Eesti oli ka üks nendest riikidest, kes enne tähtaega teada andis, et tema ettenähtud vägede vähendamise konverentsist osa tahtis võtta, siis oleks huvitav teada saada, missugune seisukoht meie valitsusel nüüd on, ja kui meie valitsus on Genfi protokoll aluselt ära nihkunud, siis missugused põhjused selleks olid, mis seda tegema sundisid. (V. Linnamägi, krst: Kes vastab?) Ma küsin Vabariigi Valitsuselt, Vabariigi Valitsuse aruandja on ju siin, see oli üks asi. Teine asi, mida mina puudutada tahtsin, on järgmine:

Rahvasteliidu juures töötab rahvusvaheline tööorganisatsioon, kelle tegelikku organit nimetatakse rahvusvaheliseks töötoimkonnaks. Rahvusvaheline tööorganisatsioon pidas möödunud suvel oma 7. konverentsi. Selle organisatsiooni töö on väga tähtis ja puudutab ka meid. Kui meie rahvusvahelist tööorganisatsiooni silmas peame ja jälgime, siis näeme, et Eesti riik rahvusvahelise tööorganisatsiooni tegevusest osa võtab ja et kõik konverentsil vastuvõetud konventsioonid meie valitsuse poolt tähelepanu on leidnud ja et neile on ka teatav käik antud. Kuid meie valitsus ei ole senni selle organisatsiooni tegevusest aru andnud, mitte nõnda aru andnud, nagu meie praegu rahvasteliidu aruannet kuulsime ja nagu meie seda ka enne oleme kuulnud. Ma juhiksin Riigikogu liikmete tähelepanu selle peale, et meie naabermaal — Soomemaal — iga aasta töökonverentside tööde üle trükitud aruanne ilmub, nii et rahvas ja parlament selle tööga tutvuneda võib. Ma sooviksin Vabariigi Valitsuselt teada saada, kas ja millal meie valitsus rahvusvahelise tööorganisatsiooni aruande mõtleb Riigikogule esitada.

(Koosolekut hakkab juhutama abiesimees **A. Jürman.**)

A. Anderkopp (töer): Kui ma sõna võtan lugupeetud Riigikogu liikme härra Martna sõnade puhul, siis mitte selleks, et temaga vaidlema hakata, sest mina hindan ja pooldan neid seisukohti, mis temal on, ja mitte ka sellepärast, et ma Vabariigi Valitsuse seisukohti tahaksin sel puhul valgustama või kaitsma hakata. See on valitsuse ülesanne ja mina, kui delegatsiooni liige, saan täita ainult ühte, see on kaitseda delegatsiooni seisukohti, ja neid samme, mida ta tarvilikuks pidanud astuda. Kui sellelt seisukohalt asja peale vaadata, siis peab ütleva, et läinud aastal oli meil kodu-

maal inimesi ja on neid ka väljaspool olnud, kes optimistlikumad on olnud Genfi protokollis asjas, kui seda on mõned teised, ja võib olla sellest optimismist suuremad lootused välja on kujunenud, kui nad tegelikult olid. Peab ütleva, et Macdonald mitte heameelega ei võtnud omaks Genfi protokollis põhimõtteid, arvates, et neid kodus läbi suruda kerge ei ole. Ja niipea kui Macdonald koju sõitis, hakkasid need küsimused enam-vähem selguma. Esialgu oli põhjust arvata, et Inglismaal üks kahest erakonnast saab olema protokollis poolt, kas konservatiivid või liberaalid. Arvati, et liberaalid rohkem saavad pooldama Macdonaldi seisukohta, kuid see lootus oletus valesi. Lord Cecil, kes sel korral mitte ei kuulunud konservatiivide ridadesse, oli see, kes kahe käega lubas liberaalide poliitikat toetada. Lord Cecil oli aga see, kes Genfi protokollile vastu hakkas ja sellele järgnes teine samm Balfour'i poolt, kes praeguse valitsuse poolt ülesande sai põhjalikku ja ülevaatlikku memorandumit kokku seada Genfi protokollis kohta. Mõlemad olid eitava seisukohal ja sellega oli Genfi protokollis saatust otsustatud. Keegi ei tohi selle juures kahelda, et Macdonaldi valitsus Inglismaal võib jälle tulla ja peab tulema. Aga mul on niisugune tundmus, et praegu Inglismaal paljud tööerakonna ridadest neid seisukohti ei poolda, mis Macdonaldil läinud aastal olid. Mina juhtisin esiteks tähelepanu selle peale, just asumaade peale, ja ei ole vist Britis ühtki valitsust, kes enda peale võtaks midagi vastu tahtmist läbi viia, või tahaks seda läbi viia. Peale üldise rahuaate oleks see vist igal Briti valitsusel väga raske. Ma näitasin siin, kuidas isegi Austraalias arvamised lahku lähivad, kus tööerakonna valitsus on, et ka seal raskusi tehakse Genfi protokollis maksmapanemiseks. Mina isiklikult pean ütleva, et Vabariigi Valitsus ei ole võimalikuks pidanud Genfi protokollis põhimõtteid muuta. Need põhimõtted on ka resolutsioonis kõige tähtsamad, mis tänavu vastu võeti, ja sellepärast tuleb hoida seda kõige kallimat, mis tal olemas, neid kolme põhimõtet, mida mööda meil tuleb käia. Kui teie nendest resolutsioonidest võtate resolutsioonid 3 ja 4, siis selgub otsekohe, kas need põhimõtted jäävad mõõduandvaks või mitte. Siit leiame järgmist, et „täiskogu näeb heameelega jne“. See tähendab, et tänavune täiskogu omaks võtab põhimõtted, mille peale protokoll rajatud. On iseenesest loomulik, et suurriikidele midagi peale sundida ei saa, sest neil on kõik teed lahti. Inglismaa on tegelikult näidanud, et ta Genfi protokollis põhimõtteid austab, kuigi tema üksikuid küsimusi omaks ei võta. Missugune võiks üldse Inglismaa seisukoht olla ja kas on Euroopal lootust,

et ta on valinud kõige parema tee? Meie mäletame, et Inglismaal on võidelnud kaks voolu: üks vool, mis tahab, et Briti teistele abiks on, ja teine vool, mis tahab Inglismaad täiesti lahti tõmmata Euroopast ja mis mitte vähem poolehoidjaid ei leia. 1923. aastal veidi enne sõda, kui Inglismaal üks suurematest viimaseaja poliitikameestest vaesest võsust võrsunud, poeselist peale hakanud ja lõpuks peaministriks saanud — Bonar Low valitsuse eesotsas seisis, et just tema poliitika oli see, mis tahtis Inglismaal „splendid isolation“ täielikul kujul läbi viia ja sellepärast suurt võitlust pidas. Võib olla oli tema surm just selle küsimuse lahendamiseks. Macdonald oli see, kes julges seda mõtet, et Inglismaa tuleb Euroopaga siduda, nii julgelt välja tuua, ükski teine poleks vaevalt seda nii kergesti teha saanud ja Inglismaal on praegu raske neist põhimõtetest lahkuda. Peab ütleva, et ilma tööliste organisatsiooni kaasabitaga saab Inglismaal veel raskem olema neid põhimõtteid, mida tema osalt juba aktsepteerinud, läbi viia. Chamberlain katsus ja pidas tarvilikuks neid põhimõtteid kaitsta ja oleks peaaegu sellepärast langenud. Peaasi on aga, et Inglismaal teine vool võidule pääsis ja temal ei ole enam nii palju vastaseid, see vastaste arv on vähenenud. Inglismaa ei saa enast enam eraldada Euroopast, seda on kõige paremini näidanud, ütleb Inglismaa ise, ilma sõda. Ei tohi unustada, et sakslased Pariisi suurtükkidega lasid, mis seisis 135 kilom. Pariisist. Igal õhtul kell $\frac{1}{8}$ kavakindlalt langes „paksu Bertha“ pomm Pariisi, mis keskmiselt 50 inimest surmas. Inglismaa ja Prantsusmaa vahel või õieti Inglismaa ja Belgia vahel on vahe kaks korda väiksem, võrreldes sellega, kus seisis Saksa suurtükid. Inglise rand jääb kahtlemata suurtükile alla, kui Prantsusmaa randa üles seatakse sarnased suurtükid, mis seisis Pariisi all. Teiselt poolt on õhulaevastik nii palju arenenud, et Inglismaa ei saa kunagi kindel olla, et tema saared isoleerituna seista võiksid. Prantsusmaa ütleb praegu uhkusega, kui Inglis peaminister tuleks kõnelema mitte oma rahva, vaid 22 dreadnoughti nimel, siis võib Prantsusmaa kõnelema nende mitmetuhanda aeroplaanide nimel, mille vastu keegi ei suuda seista. Kolmas põhjus, millega Inglismaa samuti rehkendab, on veaalused paadid. Kõik see sunnib Inglismaad tunnistama, et tema ei saa enam üksi seista, see ei ole enam läbiviidav, sest tehnika on niivõrd arenenud, et Inglismaa eraldumine mandrist võimatuks muutub. Inglismaa peab end mandriga täiesti ühendama, „splendid isolation“ pole enam läbiviidav. See on ka üks põhjus, miks Genfi protokollide mõte on üles kerkinud. Genfi protokollide põhimõtte on omaks võtnud

Eesti ühes teiste Balti riikidega. Meie oleksime võinud nõuda, et protokoll terves ulatuses tuleks maksma panna. See oleks aga absurdne mõte. Seda ei või terves ulatuses läbi viia, sellepärast et protokoll juriidiline struktuur seda ei luba. Ei luba sellepärast, et see protokoll hakkab maksma alles siis, kui teatav arv suurriike tema poolt on, nende hulgas muidugi ka Inglismaa. Nii pea aga, kui Inglismaa on tema vastu, ei astu desarmeerimise konverents kokku, mille põhjal ei saa siis ka protokoll maksma hakata. Tuli küsida, kas visata kõik, mis protokollis ette nähtud, või jätta tema põhimõtted alles ja nende põhjal hakata edasi ehitama. Kuid kõik delegatsioonid tulid arvamisele, et protokollide põhimõtet peame hoidma, kui meie need ära viskame, siis oleme meie lagedal. Meie peame rehkendama Inglismaa olukorraga, temal on suur hulk asumaid igas ilmakaares ja selles mõttes asub temaga ühesugusele seisukohale ka Ameerika, kes ei taha omale niisuguseid kohustusi peale võtta. Ameerikas on maksvus 1815. a. saadik Monroe doctrine, mis ei luba teiste segamist Ameerika asjadesse ja tema arvab paremaks selle põhimõtte alla hoida. Praegu on rahvasteliit teisele seisukohale asunud, nimelt protokollide tuleb teostada alt ülesse, mitte ülevalt alla. Inglise peaminister Chamberlain seletas väga kujukalt Inglise ilmariigi kujunemist. Mina ei taha sugugi öelda, et meie peaksime lugupeetud Inglise peaminister Chamberlain'i põhimõtteid, kes meie delegatsiooni vastu küll väga heatahtlik oli, täies ulatuses omaks võtma. Meie läheme temaga kindlasti mitmes küsimuses lahku. Aga Inglismaa põhjendab väga õieti oma seisukohta Genfi protokollide suhtes. Tema kõige suuremaks raskuseks on asumaad, need ei lase Inglismaal käsi siduda Euroopaga. Inglismaal jääb üks tee, kas ta ütleb enast asumaadest lahti, või päästab ilmariigi ning läheneb Genfi protokollile teisest küljest. Igaüks, kes poliitiliselt mõtleb, peab ütleva, et Inglismaa halvasti ei teinud, kui ta viimase tee valis.

Töö-koolekandeminister Chr. Kaarna: Väga lugupeetud Riigikogu liikmed! Rkl. härra Martna seadis oma kõne lõpul küsimuse üles, mispärast ei ole Vabariigi Valitsus rahvusvaheliste töökonverentside puhul samuti talitanud, nagu rahvasteliidu konverentsi puhul, see tähendab Riigikogule aru andnud. Pean tarvilikuks seletada, et osavõtmine rahvasteliidu konverentsist ja töökonverentsist sünnib mõlemil pool isesugustel alustel. Rahvasteliidu konverentsist võtab osa üks ühise ülesandega ja ühise programmiga delegatsioon, kes peab esinema nii, nagu see Vabariigi Valitsuse ja Riigikogu poolt kindlaks

määratud. Töökongressidest võtavad aga osa peale valitsuse delegaatide veel tööliste ja tööandjate delegaadid, kes igauks täiesti lahusolevalt ja iseseisvalt oma seisukohtadega ja oma arvamistega võivad esineda. Neil ei tarvitse olla üht arvamist ja ühtlasi seisukohti, vaid igauks võib kaitsta oma seisukohta töötades nii kongressi üldkoosolekutel kui ka komisjonides oma huvide seisukohalt. Ja see, mis seal hääleteenamusega või kokkuleppe teel saavutatakse, läheb igale valitsusele, igale riigile, kes rahvusvahelise töötoimkonna liige on, kätte seisukoha võtmiseks, mis nad arvavad kongressioonidest ning rekomendatsioonidest, mis seal vastu on võetud. Meie valitsus, niipalju kui mina mäletan, on kõikide kongressioonide kohta oma seisukohad võtnud ja need või jälle kongressioonide kinnitamise ettepanekud Riigikogule esitanud. Riigikogu on suurema osa neist kongressioonidest vastu võtnud ja kinnitanud ja Vabariigi Valitsus on kaunis suure osa kongressioonide kohta pärast seda, kui need on vastu võetud, vastavald seaduseelnõud välja töötanud, üks osa neist on ka Riigikogu poolt juba vastu võetud. Sellepärast on valitsusele paistnud, et selle kongressi tööd ei tuleks Riigikogule üldaruandeid ette kanda, seda enam, et seda senni ei ole nõutud. Omal ajal on väliskomisjon seda küsimust arutanud, mida peaks Vabariigi Valitsus erakorraliste teadaannete näol Riigikogule ette kandma, ja seal on arvatud, et nendest kongressidest, kus töötatakse välja kindlad ettepanekud, mis nii kui nii varem või hiljem Riigikogule seisukoha võtmiseks peavad tulema, ei ole tarvis eraldi aruannet teha. See oli kindel seisukoht ja selle järgi on senni toimetatud. Kui nüüd Riigikogu teisel arvamisel peaks olema, siis tuleb ka vastavald tegutseda. Igatahes ei või Vabariigi Valitsusel selle vastu midagi olla. Vabariigi Valitsus on igakord küsimusi, mis töötoimkonna kongresside päevakorras on olnud, kaalunud, nende kohta seisukohad võtnud ja kongressioonide kinnitamise eelnõud Riigikogule teatanud. Ka käesoleva aasta kongressil vastuvõetud kongressioonid on tööhoolekandeministeeriumi poolt juba Eesti keelde tõlgitud ja Vabariigi Valitsusele esitatud läbivaatamiseks. Kui nad valitsuses heakskiitmist leiavad, jõuavad juba lähemal ajal Riigikogusse.

M. Martna (stp): Mul ei olnud kavatsust mitte etteheiteid teha Vabariigi Valitsusele, et sennijani aru antud ei ole. Ka meie valitsusele saadetakse küsimistelehed, mis kongresside päevakorral on ja valitsused vastavad nende peale, ka meie valitsus. Nende vastustega ei ole võinud Riigikogu tutvuneda.

Küsimiste peale vastates avaldab Vabariigi Valitsus nii mõnegi küsimuse kohta oma seisukohad, mis ka seaduste juures kõne alla tulevad. Sellepärast oleks soovitatav, et Vabariigi Valitsus ka selle üle aru annaks, mis mitte ainult tähtis, vaid isegi tarvilik on. Kas Vabariigi Valitsus seda möödunud kongressi kohta teha tahab või mitte, see jääb valitsuse enese asjaks. Aga selle rahvasteliidu haru tegevuse üle tuleks tulevikus siiski aru anda. Valitsusel ei tarvitseks teha seda mitte tööliste ega töösuurite esitajate seisukohalt, sest valitsus on esitatud ise kahe esitaja läbi neil kongressidel ja ta võib oma-enese seisukohalt aru anda.

Juhataja A. Jürman: Sõnasoovijaid ei ole ja ettepanekuid mingisuguseid ei tehta, siis läheb Riigikogu päevakorras edasi.

3. Üldise raudteeseaduse §§ 23.—26. muutmise seadus — I lugemisel.

Üldkommissjoni aruandja **R. Penno:** Luugupeetud Riigikogu liikmed! Vabariigi Valitsuse poolt esitati läinud aastal üldise raudteeseaduse paragrahvide 23.—26, ja paragrahv 149. muutmise seadus. Seadus näeb ette praegu raudteel maksva piletitrahitajate trahvimise korra muutmist või nagu komisjonis tabavalt tähendati „jäneste-seaduse“ muutmist. Nimelt on praegu maksev kord, mille järele reisijaid, keda raudteel piletitrahitakse, trahvitakse neljakordse pileti hinnaga tariifijaamast kunni jaamani, mille vahel piletitrahit on avalikuks tehtud. Selle järele tundub suur trahv ülekohtusena neile sõitjatele, kes tariifijaamast kaugel. Sarnasel juhtumisel võib trahv õige raske olla. Seda tahab Vabariigi Valitsuse eelnõu selles osas muuta, et trahv jääb üldiselt kõikide piletitrahitajate kohta ühesuguseks.

Valitsuse eelnõu nägi veel peale selle ette § 148. muutmist selles mõttes, et praegu maksev vastutus raudteedel ära võetakse sarnasel korral, kui ülesõidukohal, kus vahti ei ole, mõni inimene raudtee alla võiks sattuda. Komisjon leidis, et seda vastutust otsekohe seadusega ära võtta ei või, vaid siin harilikus kohtu korras peaks talitatama ja sellepärast kustutas ta selle muudatuse maha.

Edasi nägi Vabariigi Valitsuse eelnõu ette, et praegu maksivad hädapiletid, mis jaamaülemad ja korrapidajad reisijatele sarnasel korral annavad, kui reisija mõnesugusel põhjusel ei jõudnud kassast piletit võtta — kaoksid. Üldkommissjon leidis, et see kord siiski meie raudteel maksma võiks jääda, seda enam, et isegi teistes riikides piletid rongidel müüakse. Et sarnast piletitrahit ei edendataks, siis pandi sarnastele piletitrahit väike lisamaks juurde.

Üldkommisjoni nimel teen ettepaneku seaduseelnõu I lugemisel vastu võtta.

Juhataja **A. Jürman:** (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on seaduseelnõu I lugemisel vastu võetud. (Hüüded: Lõpetada.) On ettepanek tehtud koosolek lõpetada. (Hääletatakse.) Ettepaneku poolt on 14 häält, vastu 14 häält, seega on ettepanek tagasi lükatud.

**4. Kodakond-
susesse astu-
mise soovi-
avalduste pealt
võetava maksu
seadus —
I lugemisel.**

Üldkommisjoni aruandja **K. Tamm:** Käesoleva seadusega tahetakse kodakondsuse maksu seadust kodakondsuse seadusega koos kõlastada. Esimene kodakondsuse seadus anti välja 1918. aastal maanõukogu poolt. Selle seaduse järgi oli Eesti kodakondsusesse astuda soovijatelt välja maalastelt nõutud, et nad enne 5 aastat pidid Eesti territooriumil elanud olema ja kooskõlas sellega oli ka kodakondsuse maks 2 liiki jaotatud, nimelt oli nende maksu suurus, kes üle 5 aasta Eestis olid elanud, 1000 marka ja kõigil teistel 2000 marka. Nüüd aga 1922. aastal muudeti kodakondsuse seadust. Nimelt välja maalasi, kui nad vähemalt kaks aastat siin elanud, võib juba Eesti kodakondsusesse vastu võtta. Nimetatud seaduse tagajärjel peaks kodakondsuse maks ka teisiti liigitatud saama, mis nüüd ka tehtud. Sennise kodakondsuse maksu juures tekkisid lahkarvamised, ühelt poolt siseministeeriumi ja riigikassa ja teiselt poolt riigikontrolli vahel. Siseministeerium ja riigikassa olid arvamisel, et kodakondsuse palve juures esitatud maks käib tagasimaksmisele 1) sel korral, kui sooviavaldaja loobub oma soovist ja 2) kui sooviavaldused vormilistel põhjustel otsustamata tagasi antakse, ehk sarnaste puudustega esitatakse, mis kodakondsusesse vastuvõtmist takistab. Riigikontroll oli aga arvamisel, et see maks tagasimaksmisele üldse ei käi. See lahkarvamine, mis selle peal põhjenes, et endise maksuseaduse § 2 ei olnud küllalt täpselt redigeeritud, tuli nüüd uue seadusega lahendusele võtta ja seda on ka tehtud. Peale selle toob käesolev seadus kodakondsuse maksu seadusesse selle uuenduse, et kodakondsuse maks üldse tagasimaksmisele ei kuulu. Ainult on uus lause juurde võetud, et kui seesama isik jälle kodakondsuse palve teistkorda esitab, temal seda maksu uuesti maksta ei tule, vaid eelmine maks saab arvestatud. Käesoleva seadusega on ka kodakondsuse maksu tõstetud, ja see on tingitud sellest, et 1921. aastal oli rahaväärtus teine kui nüüd ja ka sellest, et

meil Eestis on kodakondsusesse vastuvõtmine väga lihtsustatud ja on sellega kodakondsuse maksu kõrgendamine õigustatud.

Need olid Vabariigi Valitsuse seletuskirja põhjendused, nendega ühines ka terves ulatuses üldkommisjon, muudatusi seaduseelnõus ta ette ei võtnud ja esitab seaduse samal kujul kui Vabariigi Valitsus. Üldkommisjoni nimel teen ettepaneku, käesolev seadus I lugemisel vastu võtta.

Juhataja **A. Jürman:** (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on seaduseelnõu I lugemisel vastu võetud.

**5. Kommis-
joni- ja vahe-
talituskonto-
rite kautsjoni-
määrade sea-
dus — I luge-
misel.**

Üldkommisjoni aruandja **A. Tamm:** See valitsuse poolt esitatud seaduseelnõu näeb ette komisjonikontorite ja vahetalitusbüroode kautsjonismade suurendamise. Arvesse võttes, et rahakurs on meil langenud, ja välja minnes neist arvudest, mis maksid Vene valitsuse ajal, ja neid suurendades 200 võrra, mis umbes vastab rahakursi langemisele, sai valitsus kätte need arvud, mida tema maksma tahaks panna kautsjoni suunas komisjonikontorite ja vahetalitusbüroode kohta. Nimelt esimese järgu komisjonikontorite kohta 3.000.000, see on Vene rahas võetud 15.000 rubla 200 korda kasvatada, ja teisejärgu komisjonikontorite kohta 1.500.000 marka kautsjoni, vahetalitusbüroode kautsjon oleks Tallinnas, Tartus ja Narvas 400.000 marka ja muudes kohtades 200.000. ja veel lisakautsjoni 800.000. Üldkommisjonis selle vastu ei vaieldud, sest ei tohi unustada, et komisjonikontoritel suured varandused käes on, mis müügile on antud, kuna aga komisjonikontorid inimestele avanse ei maksa, vaid lihtkviitungid välja annavad. Kuid võtame seal kõrval pandimajad, mis ka võtavad asju vastu, aga ühe osa maksavad juba rahas tagasi ja hoiavad asja oma käes, ja et pandimajad maksavad õige suure kautsjoni, siis on ka õiglane seda nõuda komisjonikontorite ja vahetalitusbüroode käest. Sellelt seisukohal läks välja üldkommisjon, arvas aga siiski, et praegu on rahavaene aeg ja vististi need miljoniid liiga suured oleksid, sellepärast vähendas komisjon neid summasid ja võttis lõplikult vastu 3.000.000 asemel esimese järgu komisjonikontorite kohta 2.000.000 ja teisele järgule ühe miljoni 1.500.000 asemel, 400.000 asemel Tallinnas, Tartus ja Narvas 200.000, teistes kohtades 200.000. asemel 100.000.— ja lisakautsjoni 800.000 asemel 300.000.—, ja selles kujus esitab nüüd üldkommisjon selle seaduseelnõu Riigikogule vastuvõtmiseks.

Kõik need kontorid, mis enne seda seaduseelnõu tegutsesid, peavad nüüd 6 kuu jooksul kautsjonisummat suurendama seaduses ettenähtud määran või oma tegevuse likvideerima.

Teen ettepaneku see seaduseelnõu I lugemisel vastu võtta.

Juhataja **A. Jürman:** (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on seaduseelnõu I lugemisel vastu võetud.

Õpetajate seminaraaride seaduse muutmise seadus — II lugemisel.

Hariduskomisjoni aruandja Bauer ei ole siin.

(Hüüded: Lõpetada!)
On tehtud ettepanek koosolek lõpetada. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 9 õhtul.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu abiesimees **A. Jürman.**

Abiesimees **T. Kalbus.**

Abisekretäär **J. Piiskar.**